

Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић
УСТАЛА ЈЕМКА
(Текије, тарикати и шејхови нишких Рома)

Прво издање, 2009.

Издавач
Филозофски факултет у Нишу

За издавача
Др Владимир Ж. Јовановић

Рецензенти
Др Јордана Марковић
Др Никола Божиловић
Др Милан Вукомановић

Превод
Др Драгана Р. Машовић

Дизајн корица
Дарко Јовановић

Штампа
Пунта, Ниш

Тираж
500

ISBN

**Драгољуб Б. Ђорђевић
Драган Тодоровић**

**УСТАЛА ЈЕМКА
(Текије, тарикати и шејхови
нишких Рома)**

2009.

**Монографија је припремљена у оквиру рада на
пројекту 149014Д**

**КУЛТУРА МИРА, ИДЕНТИТЕТИ И
МЕЂУЕТНИЧКИ ОДНОСИ У СРБИЈИ И НА БАЛКАНУ
У ПРОЦЕСУ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ**

**који подржава Министарство науке Републике Србије,
а изводи Центар за социолошка истраживања
Филозофског факултета Универзитета у Нишу**

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР <i>(Маргарита Карамихова)</i>	7
УСТАЛА ЈЕМКА, МАЈКО... ХОЋЕ ДА БЕЖИ, МАЈКО, СВЕ ДО ТЕКИЈЕ	13
РОМСКИ ШЕЈХОВИ: ТРИ ИНТЕРВЈУА	19
<i>Ромски шејх рифаијског реда Слободан Емини</i>	21
<i>Ромски шејх кадиријског реда Мухарем Љатиџи</i>	31
<i>Ромски шејх кадиријског реда Тоска Демири</i>	39
ЗАКЉУЧАК	49
УПИТНИК	51
ЛИТЕРАТУРА	53
ИНДЕКС ИМЕНА	56
БЕЛЕШКА О АУТОРИМА	57
ФОТОГРАФИЈЕ	59

ПРЕДГОВОР

Од деведесетих година двадесетог века различите етничко-културне групе по целом Балкану привукле су интересовање научника. Углавном приморана на ћутање током социјалистичких времена, култура различитих мањинских група постала је предмет истраживања историчара, социолога, етнолога и научника из других научних дисциплина. Упркос томе што Запад још увек гледа на Балкан – и посебно на некадашње социјалистичке земље – као на монолитан блок, ситуација се разликује од земље до земље не само у смислу културе и политике, него и у смислу развоја наука и нивоа стеченог знања. Неоспорно је да је свака грана науке, у свакој од земаља, развила своју сопствену школу и да је достигла различите нивое знања и разумевања сопственог историјског и културног наслеђа. Сада је јасно да се модерно знање високог квалитета може стећи само ако се удруже напори хуманистичких истраживача. Очигледно је да изучавање и разумевање Балкана захтева да се превазиђу границе и да академски научници из разних земаља морају да раде заједнички.

Овај увод је неопходан како би се нагласила важност књиге Драгољуба Б. Ђорђевића и Драгана Тодоровића *Устала Јемка*. Објављена на српском и енглеском, она представља корак ка превазилажењу језичке баријере и ка започињању широког дијалога међу научницима заинтересованим за разумевање Балкана и то из врло много перспектива. Књига се, иначе, састоји од три дужа интервјуа са Мухаремом Љатифијем, ромским шејхом кадиријског реда, Слободаном Еминијем, ромским шејхом рифаијског реда и Демири Тоском, ромским шејхом кадиријског реда у Нишу. На овај начин антологија служи као првенствени извор емпиријских података и могу је користити научници из широког опсега области за даље анализе. У том правцу, слике које су снимили аутори

током интервјуа допуњују аутентичну визуелну информацију, а резултат тога је да имамо извор велике вредности. То је врло важно због све већег интересовања у другој половини двадесетог века за проблеме везане за исламски свет. Посебно је важно надгледати и анализирати нови процес у настајању, процес интезивног реактивирања и оживљавања суфијских редова и привлачења нових обраћеника и следбеника у зону мистичног ислама (Zhel-yazkova 2001:327).

У последње две деценије бројчано су се умножиле студије хетеродоксних исламских редова на Балкану. Историчари добро знају да су их специфичности у ритуалима, уверењима и свакодневној пракси приближиле локалним балканским народима и олакшале обраћање хришћана у ислам. Важно је напоменути да се ромски народ у целом свету карактерише високим степеном селективног прилагођавања главним идејама или појединачним елементима верског живота околног становништва. Његова флексибилност у погледу религијских питања, као и извесни ниво издвојености од остатка народа – што је, по правилу, узроковано њиховим некадашњим номадским начином живота – уједно их је и удаљила или чак одвукла даље од домаћаја званичних верских институција и ауторитета. Научници из разних области су прикупили бројне доказе о верским активностима Рома, а можемо да запазимо и висок ниво способности да пронађу право место за себе не само на маргинама верских институција.

Веза балканских Рома са хетеродоксним муслиманским редовима може се пратити преко система именовања. Још у шеснаестом веку читамо имена неколико Рома који се зову *Дервиш* (Marushiakova and Popov 2000: 34, 53). Због недостатка података и релативно ране фазе истраживања ове теме, ми не можемо јасно да пратимо ширење хетеродоксног ислама међу ромским народима на Балкану. Доказ да нишки случај није једини, нити да је изузетак већ, вероватно, знак чврстог културног производа, може се наћи у истраживањима Трајка Петровског

у Скопљу (Македонија) (Petrovski 2003:129) и Маргарите Карамихове у Пловдиву (Бугарска) (Karamihova 2002). Оно што изгледа заједничко у случајевима Скопља и Пловдива јесте начин образовања (само)проглашених ромских дервиша. Њихово (само)уко образовање је углавном обликовано локалним фолклором, делимичним познавањем усмене исламске традиције, опажањима учесника, утицајем медија и личном маштом. Истраживања су показала да они углавном остају у домену “измишљене традиције” (Hobsbawm 1983:1 и даље), а не у високој суфијској традицији мистике. Случај три ромска шејха кадиријског и рифаијског реда у Нишу упућује нас изгледа на другачију ситуацију. Шејхови испољавају изванредан степен специјализованог образовања, користе специфичне термине и објашњавају ритуале који су блиски оном што називамо кадиријским и рифаијским обредима.

Сунитска суфијска братства (*тарикати*) као што су рифаије (Rifâ'iyya) и кадирије (Qâdiriyya) учествују у заједничком музичком *dhikr*-у који је био кључна отоманска дервишка церемонија. У истинском духу *dhikr*-а (евоцирања Бога), божанска се имена, као и изражавања *tawhîd*-а (јединства са Богом свега постојећег), понављају са разноврсним покретима и химнама (*ilâhî*), песмама мистичне љубави (*gazel*) и *mersiye*-ма (песмама које се певају у спомен на мучеништво имама Хусеина у Карбали). Овакав облик поклоничког медитирања у линијској или кружној формацији није потпун без рецитовања одломака из Курана (Markoff 1995). Рифаијски ред је увек наглашавао важност аскетског стила живота. Сиromаштво, уздржавање и самоумртвљење су средишње вредности. Рифаијски *dhikr* обухвата екстремна дела. Њих није дефинисао сам Ахмед ар Рифаија, али су изгледа уведена у ред у време након монголске инвазије (13. век). Забележено је да та екстремна дела обухватају опасне ствари као што су гутање стакла, печење усијаним гвожђем, бодење тела оштрим предметима и гутање сабљи. У разговорима са шејховима, пробадање током церемоније се

описује као културни чинилац у динамици. Ова пракса која служи као обележје идентификације следбеника тих редова представља се као да је у процесу одумирања.

Овим се поставља мноштво питања везаних за садашње процесе унутар муслиманских друштава у Србији и на Балкану уопште и та се питања морају истражити.

Храмови се могу сматрати симболима верског идентитета локалне групе са јасно исцртаном тенденцијом ширења, просторно као и идеолошки, модела његовог утицаја. Тиме се указује да би он понудио сопствени скуп пракси које треба да потврде аналогни локални и општи (верски) модел. Али верски предузетници храмова који се у тишини боре међусобно (а то већ личи на лично супротстављање) подстичу еклектичност у уверењима и праксама и то у једној ситуацији набујале религиозности. Као резултат сталног дејства секуларизације, уз помоћ агресивне атеистичке политике тоталитаризма, границе “истинске” званичне верске праксе су еродирале што, по правилу, у пост-тоталитарном периоду на Балкану представља само опцију међу свим верским групама.

Оно што, у ствари, изгледа као парадокс јесте важна културна специфичност већег дела балканског простора у коме слобода ритуала изгледа да је део једног подракумеваног знања о томе како се чува осетљива равнотежа добросуседских односа међу људима који припадају различитим верским, етничким и друштвеним групама, што је посебно битно у кључном периоду посткомунистичке транзиције. Под том слободом ритуала подразумевам “активну” толеранцију и одвајам је од идеје конкурентске природе, у сваком случају, заједничког слављења светих места које Р. Хејден коментарише као “пасивну” толеранцију (Hayden 2002). У интервјуима можемо наћи доказе активне толеранције упркос низу криза (чак и ратова) у том делу света. Традиција *комшилука* (пријатељског саживота) још увек испољава своју моћ.

Истовремено интервјуи показују прво семе нових развојних процеса исламског уједињења у Србији, а то је врло важно за посматрање и анализу.

Овде је само дотакнут мали део важних питања које покреће књига *Устала Јемка*. Проучавати у реалном времену важне процесе у нашим друштвима је привилегија социолога и етнолога. Биће то важан допринос европским доменима знања ако Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић наставе са прикупљањем и објављивањем емпиријских података о ромском народу и хетеродоксном исламу.

Литература

- Hayden, R. 2002. *Competitive Sharing of Religious Sites in South Asia and the Balkans*. *Current Anthropology*, Vol. 43, Number 2. Pp. 205-231.
- Hobsbawm, E. 1983. *Introduction: Inventing Tradition*. In: *The Invention of Tradition*. E. Hobsbawm and T. Ranger Editors. Cambridge University Press, Cambridge. Pp. 1-14.
- Karamihova, M. 2002. *A Tale for Osman Baba* [in Bulgarian], Sofia: Professor Marin Drinov Publishing House.
- Markoff, I. 1995. *Introduction to Sufi Music and Ritual in Turkey*. *Middle East Studies Association Bulletin*, Vol. 29, Number 2. Pp. 157-160.
- Marsol, L. 1996. *Tombes de saints musulmans et guérison: un approche anthropologique*. In: *Cimetieres et traditions funéraires dans le monde Islamique*. 2. Ankara. Pp. 125-134.
- Marushiakova, E. and V. Popov. 2000. *The Roma in Ottoman Empire*. "Litavra" Publishing House, Sofia.
- Petrovski, T. 2003. *Dervish Rituals and Songs Among Muslim Roms in Skopje*. In: *Ethnic Identities in Dynamic Perspective*. Sh. Salo and C. Pronai Editors. Budapest.
- Zhelyazkova, A. 2001. *Introduction: A Bulgarian-British Academic workshop on Sufism*. In: *Ethnology of Sufi orders: a Theory and Practice*. A. Zhelyazkova and J. Nielsen Editors. IMIR, Sofia. Pp. 327-336.

Др *Маргарита Карамихова*, ванредни професор

Одељење за балканску етнологију
Етнографски завод са музејем
Бугарска Академија наука, Софија

**УСТАЛА ЈЕМКА, МАЈКО...
ХОЋЕ ДА БЕЖИ, МАЈКО, СВЕ ДО ТЕКИЈЕ**

„Текстови су веома значајни, будући да приказују ислам код нас, ислам који је опстајао у заједници која на њега није, нити гледа благонаклоно. Осим тога, говор о дервишима приближава нам идеју о раслојености ислама и о међусобним односима различитих исламских струја.“

Зорица Кубурић (2007)

За разлику од Дарка Танасковића, Мирољуба Јевтића и Милана Вукомановића, ретких српских исламолога, многи је ини социолог религије био изненађен нашим документарним материјалом о текијама, тарикатима и шејховима нишких Рома, који смо под истоветним називом, као реферат на енглеском језику, први пут саопштили на 14. ЈУНИР конференцији са међународним учешћем *Ислам на Балкану у прошлости, садашњости и будућности* (Ђорђевић, Todorović, and Mitrović 2007a). На њој је, уз саопштење колеге Вукомановића (2007:83–86), наш извештај – а ради се управо о таквом захвату по квантитету и квалитету – изазвао приличну позорност и прои-звео занимљиву расправу.

Др Вукомановић – последњих година посвећен широком и продубљеном изучавању текија, тариката и шејхова у Београду и Босни и Херцеговини – на питање проф. др Сергеја Флереа, уваженог словеначког социолога религије искусног усмерења, о томе да ли је тај цео комплекс манифестација народне или пример конвенционалне религиозности унутар званичне Исламске заје-

днице,¹ закључује да је то ипак класична религиозност, да дервишки редови имају благослов Исламске заједнице, али и изванредан степен аутономије. Он, имајући у виду прошлост и садашњост дервиша у српској престоници, о којима ће ускоро објавити засебну студију – подвлачи и истиче наше истраживање дервиша у Рома, макар га излажући као куриозитет.²

Професор Танасковић (2007:108), врстан зналац суфизма, комуницирајући с нашим истраживачким захватом, указује и на „другу страну медаље“ раста ромских текија и шејхова: „Роми, који су обитавали у близини косовских текија, поред њих често пролазили, завиривали, понешто научили, а можда ту и тамо послуживали, па се и умешали у дервишку халку, користе се том далеком везом с текијама и најчешће произвољно оснивају своје редове и обављају рудиментарне ритуале. То је појава којој се социолошки мора придати одговарајући значај и која заслужује да буде проучена.“

Све то што су они исказали, охрабрило нас је да укоричимо енглеску и српску верзију, дотерамо рукопис, проширимо литературу, додамо још коју фотографију и штампамо књижицу.

Други подстицај за такво што пронашли смо у Бошка Ковачевића (2007) рукопису *Вера и утеха (Истраживање религијске праксе у Суботици)* – за који је један од нас писао поговор (Ђорђевић 2007а:129–49) – јер се у њему потврдило наше предвиђање да ће се ромске текије

¹ „Волео бих да чујем формално појашњење: текије, дервиши, тарикати – какав имају статус унутар Исламске заједнице, да ли је то облик народне религиозности или организациони део или облик удруживања који се признаје унутар исламске заједнице (Флере 2007:96)?“

² „Додатно значење има и сазнање о повратку једне друге групе дервиша у Београд, до кога сам дошао читајући рад колега Ђорђевића и Тодоровића. Они сведоче о Ромима дервишима у Београдмали у Нишу, као и о оживљавању једног огранка дервишке заједнице рифаијског реда у Котежу, која је, додуше, засада још увек без шејха (Вукомановић 2007б:91).“

ширити и према северу Србије, све до њеног некада највећег села,³ а не искључиво „јужном пругом“.

У међувремену смо открили још три текије⁴, а раније је само једна била наговештена у прва два интервјуа са шејховима, нови тарикат⁵ и обавили још један интервју⁶ са шејхом. Такође, филмски смо снимили главни дервишки обред – материјал износи преко два сата и само по томе он је ексклузиван. Он је аутентичан, имамо дозволу шејхова да га ставимо на диск и придодемо књизи. (Неки су нас упозоравали да издавање снимљеног материјала може нанети некакву штету самим нишким ромским текијама, а посебно њиховим челницима, јер могу бити „оптужени“ да не послују, не делују и не обављају обреде у складу с „правоверношћу“ одговарајућих дервишких редова.⁷)

Ми као социолози – јер далеко од тога да смо исламолошки стручњаци – нисмо улазили у богословско тумачење онога што су нам пренели интервјуисани шејхови, поготово не у разјашњавање камером забележеног ритуала. Заустављајући се на голој емпирији и теренском

³ Ковачевић (2007:94) је тамо снимао верске заједнице и установио да постоји дервишка текија тариката „Синани“: „Текија је формирана 1999. године, када је већи број косовских Рома избегао у Суботицу... Дервишки ред има укупно 91 члана, од којих је у Суботици 22...“

⁴ Све три налазе се у Београдмали: у Моравској улици су по једна текија рифаијског и рифаијско-кадиријско-бедевијског реда, а у Сарајевској улици је текија кадиријског реда.

⁵ Новоотворена текија која обједињује три дервишка реда: рифаије, кадирије и *бедевије*, на чијем челу је новопроизведени шејх Бобан Амзић.

⁶ Интервју са Тоском Демиријем, ромским шејхом кадиријског реда.

⁷ На то је већ указао Д. Танасковић (2007:108) поводом написа на стегу/застави у једној нишкој текији, који је објављен у Đorđević, Todorović and Mitrović (2007:101): „Ето, на пример, погледајте на 101. страници у зборнику реферата фотографију ромског шејха кадиријског реда Мухарема Љатифија из Ниша. Он показује заставу на којој нешто важно пише. Међутим, све то није аутентично, ни језички, а ни суфијски. Ко и мало познаје арапски језик, закључиће да је то по сличности облика прецртан текст с неке друге заставе или левхе, а који је успут и граматички нетачан. Нема истинског тасавуфа у томе.“

раду, тај посао широкогрудо остављамо зналцима дервишких струја.

Следећа, можда одлучујућа, стимулација дошла је скоро од Маргарите Карамихове (Карамихова), познате етнологичке, која годинама скрупулозно проучава текије у Бугарској и која је, уз једну замерку,⁸ похвалила нашу работу: „Dear colleagues, I had a chance to receive yesterday your amazing article 'Tekkias, Taricats and Sheiks of Nis Romas' published in 'Islam at the Balkans in the Past, today and in the Future'. I am really pleased to read it because of my long-term occupation with contemporary processes in Tekkes and Tyurbes in Bulgaria. It will be a great honour for me to send to you my book on Osman Baba tekkesi, published by Bulgarian Academy of Sciences 2002. Please, write to me an regular postal adress. Here you find attached my recent publication on Roma issues, related to this Tekke, to be published in Istanbul next month. *I have only one remark on your article. My observations does not allow me to write about 'Tziganisation' of tekkes and tyurbes. O contraire, as you will see in the article. Probably my dear colleague Petko Hristov had mentioned to you the results from my particular case study and it somehow was generalizated* (подвукли Д. Б. Ђ и Д. Т). Yet, thank you once again for the great job you had done! Looking forward for next communication, I remain.“ (Електронско писмо од 23. јануара 2008)

Усудили смо се да публикујемо материјал и због жеље да наставимо оно по чему нас многи у социолошкој

⁸ Ево појашњења наше тврдње (Ђорђевић, 2007б:94): „Други драгуљ за мене био је податак до кога сам дошао за време студијског боравка у Софији и посете Етнографском институту и музеју Бугарске академије наука. У разговору са младим, али врло цењеним бугарским етнологом Петком Христовим дознао сам да његов Институт увелико припрема истраживање једног актуелног процеса међу бугарским Ромима муслиманима, нарочито у пределима у којима преовлађује турски живаљ. Дакле, бугарски етнологи су приметили да су бугарски Турци више секуларизовани и да су запустили своје текије, као облика верског изражавања, те да Роми сада масовно преузимају текије од Турака, постају шејхови и ревитализују некакав верски живот око њих.“

заједници препознају – неки и похвале: по малим истраживачким медаљонима, овде метафорички представљеним ликом Јемке, младе Циганчице, која „хоће да бежи, мајко, све до текије“ – како вели стара ромска песма из нишког краја.

На крају топло захваљујемо др М. Карамиховој на подршци: она нас је заиста почаствовала лепим и стручним предговором.

РОМСКИ ШЕЈХОВИ: ТРИ ИНТЕРВЈУА

УСТАЛА ЈЕМКА¹

Устала Јемка мајко, у рано јутро,
устала Јемка мајко, у рано јутро,
у рано јутро мајко, авлију чисти,
у рано јутро мајко, авлију чисти.

Авлију чисти мајко, хоће да бежи,
авлију чисти мајко, хоће да бежи,
хоће да бежи мајко преко чаршије,
хоће да бежи мајко све до текије.

Анализирајући у скорашњој студији (Ђорђевић, 2005а:193-212) религијско-вероисповедно биће националних мањина у Србији и констатујући апсолутно првенство сунизма над шиизмом код неких од њих, написали смо да елементе шиитског ислама имамо једино у дервишким редовима, већма смештених на Косову и Метохији. Када је у питању држава без те покрајине, уплив ове гране ислама иде преко “ромских” текија, тариката и шејхова размештених од Ниша до крајњег југа Србије, “што”, тада смо се оградиле, “треба прецизније утврдити”.

Религијско-конфесионално биће Рома је разноврсно. У Србији је највише Рома православаца, па онда следе муслимани, док ће врло брзо протестанти надвладати Роме римокатолике. У југоисточној Србији – као и у Нишу, њеном центру – спрам остатка државе, бројни су Роми припадници ислама. Тачније, много је Рома муслимана по конфесионалном пореклу, оних који се једва сећају да су им стари били активни чланови исламске заједнице. Али има и таквих Рома – заиста у мањини – који су

¹ Из збирке *Традицијске ромске песме нишког региона* (Mustafić, 1998).

верни “традицији очева и дедова”. Међу њима су дервиши, свакако, социолошки најзанимљивији. Зато ми документарно обрађујемо три ромске текије у Нишу. Прва је смештена у насељу Сточни трг, припада тарикату кадирија на челу с шејхом Мухаремом Љатифијем, друга је у Београдмали, окупља дервише реда рифаија на челу с шејхом Слободаном Еминијем, трећа, као и прва, припада тарикату кадирија, на челу са шејхом Тоском Демиријем и налази се у Београдмали.

**Ромски шејх рифаијског реда
Слободан Емини¹**

Велики број Нишлија, нерома али и самих Рома, који живе у Београдмали, на Сточном тргу или у Црвеној Звезди, ништа не зна о текијама и дервишима у свом комшилуку или су само чули за вас?

То је тачно, има људи који не знају за наше постојање, ми се налазимо у Овчеполској улици број 30 у Нишу... Ми имамо 21. марта један наш празник, који се зове *Султани-и Невруз*, рођендан Хазрети Алије, ми дервиши тај дан свечано прослављамо, тога дана обављамо једну церемонију која носи назив "Смрт дервиша". Гости су сви који желе да дођу, ови домаћи, али и сви са стране који то пожелеле. Ево, са нама је и шејх из призренске текије Садик Арапи. Пореклом је Турчин и код мене је у гости-ма већ неколико дана. Има 64 године и зна неколико страних језика, поред албанског и турског, и немачки, ромски... И мој покојни отац Халил Емини пореклом је из Косовске Митровице. На Косову има још текија. Најпознатија је она у Призрену, али их има још у Ђаковици, Косовској Митровици, Ораховцу.

Да ли си ти шејх?

Да, ја сам шејх, и то од 1997. године. Као што сам вам рекао, порекло моје породице је из Косовске Митровице. Шејх мог оца био је Баба Шабан. Он је умро тамо негде шездесетих година прошлог века, а нови шејх мог оца постао је овде присутни Садик Арапи. Мене је произвео у шејха мој отац који је био само дервиш, али у присуству још три шејха, од којих је један био Садик Арапи, код кога сам ја претходно положио све испите.

¹ Разговор вођен 1. фебруара 2007. године у нишкој рифаијској текији, смештеној у Београд мали.

Да ли постоје различити дервишки редови?

Да, постоје рифаије и кадирије. Ја сам свештеник и једног и другог реда. Тачније, ја сам шејх у реду рифаија, а као дервиш био сам у реду кадирија. Мој шејх тада је био шејх Енвер из Косовске Митровице. Ако сам у могућности, ако имам знање и осећам се способним, могу да будем шејх и рифаија, и кадирија, и хагија, и накшибендија, и бедевија, и халветија, и синанија... има укупно 12 редова.

А да ли би могао да будеш шејх и бекташима?

Да, могао бих.

Пошто не видимо неку другу посебну просторију, ова у којој се налазимо је текија?

Да, ово је текија. Ово је наша учионица у којој ми дервиши спроводимо своје обреде, који се зову еврад и шерид. А сваког петка навече у шест сати обављамо *зикр*, ритуал величања Алаховог имена. У понедељак смо завршили са десетодневним постом *ашура* и ове недеље славили смо и имали госте.

А да ли је ваша текија члан неке шире рифаијске организације, имате статут, списак чланова?

Да, ми смо организација. И даље та исламска тарикатска заједница у Призрену постоји, основана још у време бивше Југославије. Мој отац је тамо на полагању испита био код шејха Џемаила Алије, водио га је шејх Риза Бајрами, и мој отац је положио испит код дервиша-накипа, он је некакав заменик шејха.

Да ли призренска тарикатска заједница још увек издаје свој часопис?

Да, издају Билтен, на албанском и турском језику, колико је мени познато. Раније је било и на српском, сада не. На ромском, такође, не издају.

Ви све своје обреде обављате на ромском језику?

Када прослављамо мевлуд, то је Мухамедов рођендан, онда се молимо на ромском, а скоро је одштампан и Куран на ромском језику, превео га је Мухарем Сербезовски, један мој пријатељ одавде добио га је на поклон.

Да ли имате било какве проблеме са Исламском заједницом у Нишу?

Не, никаквих. Ја сам до скоро био потпредседник Исламске заједнице у нишкој џамији. Нас двојица смо били хоџе, имами и вршили смо шеријатски пропис. Али, више не могу физички да постигнем да будем и тамо и да обављам тарикатске обавезе, да обилазим сахране, свадбе, мевлуде и остало. Однедавно имамо овде још један џемат, па су други људи одређени у тај одбор, а ја сам се повукао.

Какво уређење влада унутар ове текије?

Ја сам сада шејх, а док нисам произведен у шејха био сам *шезаде*, шејхов син. Након смрти оца, наследио сам га овде у текији. Нас је укупно шесторо браће и само сам ја шејх, а они су остали *шезаде*. Поред њих, у овој текији постоје још санџактари, барјактари, екмеџије, курбанџије, кундраџије, чајаџије, то су све дервиши који су добили свој чин и то лично од шејха. Они су задужени да обављају конкретне задатке у текији, да држе барјаке, да спремају чај и тако даље. Сви они, међутим, не могу да уђу код шејха у текију уколико нису адекватно опремљени, уколико нису обучени у *ајдарије*, ношње. Тог дана када славимо *Султани-и Невруз* ми правимо велики зикр и употребљавамо игле за пробадање. Шејх унапред одреди четири дервиша који ће да играју и да се пробадају иглама. Тог дана прави се и генерална проба, на којој се тачно прецизира како и где дервиши треба да се боду. Морам да нагласим да без одобрења шејха не сме да започне ритуал пробадања; када он тај знак учини, онда они почну по сопственој жељи да пробадају различите делове тела.

Исто тако, пробадање не сме да престане а да се претходно не чује шејхово наређење. Ако се непажњом деси повреда дервиша, онда шејх прави *дову*, молитву и зауставља крварење. Међутим, то се врло ретко дешава, јер се ми тог дана осећамо посебно јаки, дајемо све од себе, тог дана ми смо *теслими*, значи предани Богу. Тада се и доста пева и помињу се најлепша божија имена.

Ко све може да присуствује том обреду?

Могу сви да присуствују. Могу Роми и Срби, могу муслимани, али и православци и католици, сви који тог дана осећају вољу да присуствују, сви могу да посматрају уз поштовање правила понашања у текији. Ја обавезно тог дана одредим посебне људе који имају задатак да се нађу на услузи гостима, ако неко не може да стоји да му се омогући да седне, ако некоме припадне тешко, може да изађе напоље, па да се поново врати...

Када си рекао да је тај датум?

То је у име Алаха 21. марта.

Да ли ми можемо да дођемо и сликамо?

Можете слободно да дођете, да гледате, да сликате и снимате.

Колико текија има активних чланова?

Имам своје дервише које сам лично произвео, седам су овде, а доста их има у Немачкој и Италији. Постоје и старији дервиши које је произвео мој отац док је био жив. Све скупа, има нас негде око 35-40. Када се слави, а нарочито петком кад дајемо зикр, зна да нас буде много више, тада позивам своје комшије, рођаке, пријатеље... Они нису дервиши, нису у тарикату, али посећују молитве.

Ово је твоја кућа?

Да.

И ти си је претворио у текију?

Не. Овако, још од раније је текија била на овом месту. Прво је ту била шупа, коју смо ми претворили у једну чатмару и лепо је средили и опремили. Приликом једне посете шејха Ризе Бајрамија из Косовске Митровице на једном мевлуду у Нишу и ми смо пошли са њим. Убрзо нас је звао мој брат да се вратимо кући, јер је приметио да је овде букнуо пламен.

Да ли је неко подметнуо пожар?

Не, то се десило само од себе.

А да ли сте ви то протумачили као некакав посебан знак?

Не. Само смо после остатке од паљевине разрушили и подигли зграду, онако како она изгледа данас. У томе су нас помогли сви људи, дервиши, рођаци, пријатељи, комшије...

Дервиши који долазе у текију су махом Роми? Да ли долазе и неки други муслимани?

Наши људи који долазе у текију су одавде, староседеоци су они у Нишу. Они су примили нашу веру муслиманску и почели да долазе.

Да ли у текију људи долазе како би тражили некакву помоћ, због неке повреде и слично?

Долазе људи због разних проблема, због разних болести и кућних проблема. Донесу поклон, донесу свеће, донесу пешкир, али и плаћају. Дају људи новац, али не постоји никаква унапред прописана цена, људи дају онолико колико имају вољу. Имам фотографије људи који су долазили из разних разлога код мене и који су захвални за оно што сам им помогао.

Да ли им ти нешто дајеш?

Ми смо доваџије, људи који молимо Алаха, можемо људе да лечимо и обичном водом. Баш је прекјуче код мене

била једна докторка из Ниша, она је захвална за помоћ коју је примила из мојих руку и од Алаха.

Колико година имају твоји дервиши?

Па, добро, мој син је још увек мали, имам синове од четири и од шест година. Имам дервише од 12 година, па све до 65, можда и 70 година. Углавном су они млађи људи. Ја сам отворио још једну текију, у београдском насељу Котеж, у близини где живи певач Џеј Рамадановски. Тамо још увек нисам израдио шејха, али има дервиша које сам ја произвео. Али, у Београду има других шејхова, то су моји другари и пријатељи, старији људи.

Кажите нам, али поштено, како си ти примљен од стране других Рома који нису муслимани, него су, рецимо, православци, адвентисти, Јеховини сведоци?

Ни са ким немам никакве проблеме, са свима сам добар пријатељ. На једној сахрани упознао сам се са једним који је у Католичкој цркви, звао сам га да дође код мене у текију, ја сам био код њега 15. августа када се слави по католичком календару Успење пресвете Богородице и када Роми масовно одлазе у њихову цркву. Они њу зову Марија, а ми је зовемо Мерјема, Исусова мајка. Разговарали смо, питали се за здравље, децу и тако даље. Упознао сам и једног из Пантелејске цркве, био сам у његовим просторијама у цркви. Ни са комшијама немам никаквих проблема.

Колико је нама познато, у Нишу има још једна ромска текија?

Да, има. Они су кадиријска, а ми смо рифаијска текија. Али, ово је најстарија текија. Мој отац је био прво дервиш, па шејх, зато је наша текија најстарија. Из наше текије изашло је много људи који су у потпуности научили правилно верско понашање, из других нису. Ја сада имам припремљеног дервиша који је спреман у сваком тренутку да разговара са неким шејхом.

Значи има још текија?

Да. Ова наша је рифаијска. Али, из ове наше текије је произведена још једна текија, недалеко одавде у улици Моравској. Друга текија је кадиријска и тамо има још један шејх. Он је дошао после мог оца. Зове се Мухарем.

Да ли сте ви међусобно конкуренција?

Не, добро смо међусобно. Он има исто зикр четвртком и недељом, исто и код њега идемо. Њему је жена умрла, а ћерка му се удала у Црној Гори, тако да је он тамо више него овде. Мислим да је и тамо основао једну текију.

Мислиш да ће он да нас прими и поприча са нама?

То не знам, то је његова добра воља, ја немам ништа против. Ако га видим случајно, ја ћу му рећи да вас прими.

Ти си одувек муслиман, дошао си са Косова?

Ја сам рођен у Нишу 1976. године, а мој отац је дошао из Косовске Митровице. У Нишу живимо већ тридесет година, отац је радио у “Јастрепцу”, стекао пензију и био у пензији. Мајка ми је још увек жива и она је стара *шејхана*. Шејхова жена подучава жене вери.

Да ли жене имају приступ у текију?

Имају, али морају да буду прописно обучене. И имају право да уђу само када је зикр, само на молитву петком.

И улога жена је да подучавају друге жене?

Да. Жена мог дервиша зове се *дервишанка*. Она може да буде у тарикату. Она може да попије тај шербет, оно што ми зовемо шербетисање дервиша, и да уђе у тарикат. Зато сваки шејх мора да има два тариката. Два и више. Шта то значи? Ако сам ја дао шербет дервишу рифаији, а онда и његова жена хоће да постане дервишанка и да попије тај шербет, онда они постају брат и сестра, не смеју у будућности да имају односе као муж и жена. Зато образовани шејх дервишу даје рифаијски шербет, а дервишани

кадиријски шербет, како би очували брак. Има неких који дају исти шербет мужу и жени.

Добро, ти си овде дуго, још твој отац је отворио текију. Да ли би ти сметало када би се око тебе сада појавили и неки други редови?

Не, нема никаквих проблема. Како да ти објасним, не морам ја то да дајем свом детету. Ко заслужије, добиће. Имам брата који је 1952. годиште. Стари људи кажу: "Ко је под крушком, једе крушку." Ја сам са оцем био од малена...

Али, ми више мислимо на неке досељенике из других места, који би сада дошли у твој комшилук и решили да отворе другу текију. Ти не би имао ништа против?

Ма, не, немам ништа против. Нека он дође из Скопља, из Београда, нека дође одакле има вољу, ја не могу ништа против тога. Нека купи овде кућу или плац, нека почне да прави текију, ја сам први који ће да притекне у помоћ и финансијски помогне.

Видимо да имаш малу децу. Кад буду пошла у школу, нећеш им правити никаквих проблема?

Од Бога здравље, моја деца у школу ће ићи редовно. Кад заврше основну школу, уписаћу их у медресу, а ако буду хтела, ићи ће и на теолошки факултет. Најрадије бих децу уписао у медресу у Санџаку. Сад сам, пре две недеље, био у Новом Пазару и седео сам са Мевлудом Дудићем у његовој канцеларији у оквиру посете нишког џемата. Били су то преговори око уједињења Исламске заједнице у Србији у једно тело и под вођством једног реиса. Попио сам чај с њим, дао ми је Куран са својим потписом, дали су нам још неке књиге.

Шта мислиш, ко ће бити нови реис?

Па, овако... Нови председник нишке џамије је мој ујак и он је почетком недеље присуствовао последњим прегово-

рима. Чуо сам да би то требало буде старији син Хамдије Јусуфспахића, Мухамед Јусуфспахић, ако се сви сложе. Ако не, онда ће остати овај сарајевски реис. Он зна “коло да игра”, а неки нови би се тек учио правилима...

Да ли је теби познато да у Нишу постоје остаци неке старије текије? Ако познајеш Нешу Асића, чувара Зајде Баце, који је у међувремену умро, он нам је говорио да је раније постојала једна старија текија...

Овако, да вам кажем. У Нишу постоји још текија. Оне раде, али нису за овако нешто што ми сад радимо. У те текије можеш да одеш да се помолиш за здравље, за срећу, да упалиш свеће, да донесеш неки поклон и оне се налазе доле на Јеврејском гробљу. То је тако одавно, за та места се, ето, чуло да се тамо нешто десило, људи их одавно посећују, али све то није по правилима, тамо нема шејхова. Обично су текије по кућама, та места су доста чиста, био сам и сам тамо и посетио их, али увек траже да неко о њима брине, чисти, проветрава... За неке друге старије текије не знам.

Да ли радиш негде?

Некада сам се бавио трговином, само повремено. Сада сам прекинуо, јер не могу да стигнем свуда, на сахране, парастосе...

А да ли у току недеље током сваког дана постоје нека дешавања у текији?

Ја сам сваког дана у текији, стално имам обавезе према Алаху. Наш шејх дао нам је право да радимо наш *ноћни ибадет*, ноћу после 1-2 сата, клањамо *сабах*, имамо пет дневних *намаза*. Петком долази ред на *зикр*, сваки дервиш мора да буде прописно обучен, мора да има *абдест*, муслиманско верско прање. Ако ја нисам ту, онда је сваки дервиш дужан да даје *селам*, да дође на ово место на ко-

јем ја седим сада, да направи молитву и да се врати назад на своје место.

А да ли дервиши имају обавезу да долазе сваки дан у текију?

Моја је кућа отворена целог дана. Могу да примам госте и могу да долазе гости кад год пожелe. Дервиш може да дође сам или са женом, али не морамо да идемо у текију, можемо да уђемо у моју кућу која је ту одмах поред, да седимо, да се дружимо, једемо, причамо... Зна се тачно кад смо другари како се понашамо, а како се понашамо кад смо у текији. У овој просторији ја сам за њих старешина и раде онако како им и шта им кажем. Не морају они да се појаве током недеље, али петком морају да се појаве. Код мене је ред овакав: ако дервиш не може из неког разлога да се појави у петак навече, он је дужан да се најави и да тражи од мене дозволу, јер ја као шејх морам да знам шта се њима дешава. И још нешто: кад дервиши долазе у текију, они то морају да кажу својој породици, жени или родитељима. Значи, не да иде да пије алкохол, да се коцка, а да говори како је посећивао текију. Такође, онај који реши да попије шербет од мене и постане дервиш, дужан је да дође овде са својом женом и да му она, у камеру и пред свима, јавно дозволи тако нешто. Ако је малолетна особа у питању, онда ће то бити његови родитељи. Дакле, својевољно и уз дозволу се приступа вери, а не под присилом.

**Ромски шејх кадиријског реда
Мухарем Љатифи¹**

Знамо да сте дуго већ шејх, од када тачно?

Ја сам шејх од 1997. године. Као ученик првих разреда основне школе почео сам да долазим у текију још давне 1972. године и тада сам имао статус *мухиба* (ученика). Мој учитељ био је шејх Тафа Мустафа из Косовске Митровице, касније сам се оженио његовом ћерком. Године 1986. постао сам дервиш, а у шејха ме је 1997. године произвео шејх Риза Бајрами, такође из Косовске Митровице. Претходно сам полагао испит код шејха Накије Харасанија из Ђаковице. Ова текија постоји још од 1964. године и припада тарикатском кадиријском реду. Пре тога овде није било дервиша, све је започело са шејхом Ризом Бајрамијем. Он је, заједно са Тафом Мустафом, радио у нишкој џамији и тада је ово место било шеријат. Пошто је у махали било доста старих људи којима је временом одлазак у џамији био све тежи, они су решили да овде у махали отворе тарикатску богомољу.

Да ли је Ваша текија чланица неке заједнице дервишких редова?

Јесте, и то оне у Косовској Митровици. Међутим, тамо ретко одлазим, најчешће сам овде, где сам уредно регистровао текију у месној заједници „Ђука Динић“. Као што видите, текија се налази у кући, чији сам, такође, власник и све је заведено и пријављено код градских власти. Једно време сам размишљао и да тражим неки други плац за градњу новог простора, али сам увидео да је то доста компликовано и одустао.

¹ Разговор вођен 14. априла 2007. године у нишкој кадиријској текији, смештеној на Сточном тргу.

Какав однос Ваша текија има са Исламском заједницом?

Немамо међусобно никакве проблеме, нити смо их икада имали. И ми држимо пет намаза, дакле, клањамо се, придржавамо се авдеза, можемо слободно да седимо са хоџама и разговарамо са њима. Лично познајем београдског муфтију Јусуфспахића, а са санџачким Зукорлићем немам никакве односе. Активно сам учествовао у раду нишке џамије све до 1998. године, када ми је умрла прва супруга, после тога сам се повукао.

Имате ли активне чланове у текији?

Имао сам до пре две године негде око 50 људи, када се већина њих иселила у Немачку као азиланти. Богомољу имам и у Београду, са приближно шездесет верника, као и у Подгорици, са око 120 чланова. Овде, међутим, данас готово и да немам вернике, нарочито пошто сам се пре три године поново оженио супругом која је доста млађа од мене.

Да ли имате или припремате неког помоћника?

Требало би да мој син у будућности буде мој заменик, али он још увек не жели да се активира, каже да је још увек млад. Имам и неке ученике који тек треба да полагају код мене испит, али је за то неопходно присуство и других шејхова из Митровице. Ми уопште не употребљавамо алкохол, придржавамо се абдеста и намаза, правимо ашрам увече и ујутру и тако даље.

Да ли редовно у текији одржавате зикр?

Да, редовно, два пута у току седмице, четвртком и недељом, између пет и седам сати поподне. Други наш најважнији обред је *намаз*, са доста молитве. Намазу претходи клањање, затим се даје мевлуд, а онда следи *зикрулах*, који обично траје три или три и по сата. Посебан *зикрулах* обављамо месеца Мухарема, после Курбан бајрама, коме претходи тронедељни пост и молитва, а десет

дана смо у плачу и обучени у црну одећу. Нема музике, паљења телевизора, само Божја реч и разговор о посланику Мухамеду, Алији и другим важним верским личностима. Када прође тих десет дана строгог поста и молитве, обично купујемо јагње и спремамо свечану вечеру, позивамо госте и славимо. Још један, посебан зикрулах обавља се сваког 21. марта, чита се молитва на коју долази што више људи и заједно са другим шејховима, у зависности од расположења, друже се три-четири сата. Рецимо, ове године имао сам двојицу гостију из Скопља и Ђаковице, а из Ниша мој шурак и још један човек, такође шејхови. То међусобно посећивање траје између 21. и 25. марта сваке године.

Да ли су само Роми чланови твојих текија у Нишу, Београду и Подгорици? Колико година имају?
Не, има ту и других муслимана, највише Албанаца, али имам и православце, ако ми верујете. Нема пуно црногорских муслимана. То је и зато што ја знам доста језика, поред ромског и српског, знам и арапски, турски, шиптарски и немачки језик. Најмлађи чланови имају 10-12 година а најстарији 60 и 70.

Како сте примљени од других Рома овде у махали, без обзира да ли су муслимани или православци? Има ли овде Рома протестаната и како се они понашају према Вама?

Добро сам примљен, на крају крајева, ја овде живим пуних четрдесет година. Људи долазе, ја идем код њих. Да вам нешто поштено кажем, ни православци ни муслимани нису баш најбољи верници, овде у мом крају. Рецимо, прави муслимани не једу свињско месо, а овде имате Роме који то чине. Колико знам, протестаната у нашој мали засад нема, а лично не бих имао ништа против ако би и дошли.

Да ли посећујете и друге текије, не само кадиријске?

Био сам код халветија, бекташија, рифаија, синанија, и не само код њих, посећивао сам и цркве; идем свуда где осећам да су људи добри, а тамо где нису – не идем. До 1997. године имали смо у нашој текији и могућност да се бодемо. Ако приликом пробадања изађе крв, онда то значи да није искрено и обрнуто. Међутим, пробадање је част која се стиче, њу задобијају само они који су то истински заслужили, обично на три-четири године се то организује. Кад посећујемо друге текије, онда обавезно тражимо да разговарамо са старешинама, јер наш је ред најстарији и нас првенствено морају да поштују, макар по годинама живота били старији.

Чиме сте се бавили док нисте постали шејх?

У почетку сам се само придржавао муслиманске вере. Рођен сам у Гњилану, а живео у Истоку у околини Пећи. Доласком 1968. године у Ниш на одслужење војног рока, упознао сам своју прву жену и овде се оженио. Раније сам држао приватну лимарску радњу у Истоку, а заједно са још шесторо браће држали смо радњу и у Клини. Од како знамо за себе, одувек смо били муслимани. Моји су преци, иначе, били дуговечни људи: деда је живео 130, а отац 122 године. Данас живим само од улоге шејха. Људи долазе да траже спас или очекују неку добробит, скидам враџбине, правим *зијафет* (посебан мевлуд) за кућу. Правимо и зикрулах у новој кући, али само ако домаћин то добровољно жели. Раније сам у Аустрији остварио шест година радног стажа, тако да сада разматрам могућност да поднесем захтев за пензију, с обзиром да ми се ближи шездесет и пета. Од школе имам само завршена два разреда основне школе, али то не доживљавам као велики недостатак. За исказану искреност, Бог ми је доделио ову моћ и ово сазнање, али хоћу да вам кажем да сам, пред полагање испита, морао да знам седамдесет и две хиљаде питања...

Какве односе имате са другим текијама у Нишу?

Са текијом Данета Еминија лично имам добре односе, јављамо се један другоме на улици, али не улазим код њега у текију. Најважнији разлог томе је што се они сваких петнаест дана боду и зикрулах који они праве због тога нама не прија. Њих много не воле ни други исламски званичници, јер се они некако постављају да су већи и од самог Бога, а то није тачно, ми смо само слуге Божије. При великим окупљањима они боду децу и од тога праве спектакл, што се мени не свиђа и зато са њим не размењујем посете, сем на велике празнике, али се претходно најавимо и замолимо да нема других људи који би сметали. Знате, чак је по исламском учењу грех да човек самог себе *накади* (нагрди), тако да наш ред уопште и не подразумева пробадање; кажем, можда једном годишње или још ређе, и то само за оне који су то заслужили. Ја сам лично последње три-четири године у потпуности укинуо себи пробадање, а не браним другима да то чине, уколико тако желе. Ево, видите, на зидовима су наређане све те игле за бодее, али ја то не употребљавам. Свему томе се одржава хигијена, али, не дај боже, нешто се деси, и у само једној секунди човек умре, велики је то рескир.

Како процењујете шансе да овде у Нишу проширите чланство?

Право да вам кажем, када сам овде, осећам се као болестан. Зато сам много чешће у Подгорици, где ми се удала ћерка, тамо имам друге вернике и бринем о њиховом образовању, јер ће мене сутра да спомињу уколико се неспремни појаве на полагању испита. Моје комшије су овако добри људи, немам проблеме са њима, али једноставно нису заинтересовани да уђу у неку веру, у цркву, џамију или овде. Они су неверујући људи, раде како знају и умеју и код мене долазе тек кад се нешто страшно деси и тада траже помоћ, али најчешће је тада касно за било какву помоћ. Моја дужност је да, ако ме позову, а никако силом, прихватим сахрану; најчешће идем код сиромаш-

них људи и омогућујем им да испуне своју жељу и кад немају да плате, мада мој шурак Тоска Демири, на пример, има унапред одређену цену за своје услуге, од сто евра па навише за једну молитву. У Нишу имате четири текије, али ниједна није, осим моје, пријављена. Друга је Данетова у Београд мали, а у близини његове су текије мог шурака Тоске Демирија кадеријског реда и још једна рифајског реда, на чијем је челу Осман Алимановић, коју је својевремено подржао отац Данета Еминија... У близини моје текије је и један објекат који сам ја отварао, али тај покушај није успео, људи се тамо окупљају понекад, али није никако опремљена. У принципу, мислим да се више неће отворати текија, пре ће се десити да се затворе и оне које већ постоје. Ја имам укупно шеснаест унука од сина и ћерке и свестан сам да је ово мали простор, који неће задовољавати све потребе верништва, а имам доста заинтересованих међу младима, који сада имају између осам и дванаест година. Зато сам планирао да купим један плац и саградим праву велику текију, која би окупљала велики број верника, али би била у шеријату, а не у тарикату, јер ја се придржавам основних начела вере и то је најважније. Има један мој обучени ученик из Подгорице који сада живи у Немачкој и тамо окупља око 120 верника, не само Рома... А волео бих и да неко од мојих наследника у будућности буде шејх.

Шта тачно значи кад кажете да текија није званична?

Да би неко био званичан шејх, онда то морају да потврде много других шејхова из кадеријског реда. Мој учитељ је прво обучио мог шурака Тоску Демирија, па тек онда мене, то су потврдили и други шејхови, и зато је он званичан, као и ја. Данета Еминија, међутим, прогласио је само његов отац, који јесте био шејх, али не у присуству и уз одобрење других шејхова. Исти је случај са Османом Бигом, који ваљда има још једну текију у Краљеву или Крагујевцу, нисам сигуран. Чак сам чуо и једну причу да

је Данетов отац то урадио јер је Осману био дужан неке паре, па је, у немогућности да их врати, заузврат њега обукао у титулу шејха. Ја сам, на пример, припремио документацију за проглашење мог сина за шејха и ако се мени, не дај боже, нешто изненада деси, он ће моћи да ме наследи на том положају. Али, све док не добије сагласност других шејхова, он неће бити прави шејх. А томе, како сам вам описао на свом примеру, претходи полагање озбиљног испита. И свако ко положи испит за шејха, добија заставу на којој су исписане молитве свих дванаест тариката као што је ова моја у углу. Понављам, немам ништа против никога од њих, сваком се јављам на улици.

**Ромски шејх кадиријског реда
Тоска Демири¹**

Знамо да сте дуго шејх. Тачно откада?

Ја сам шејх од 22. марта 1993. године, а члан код мог шејха Ризе из Косовске Митровице био сам од 16. октобра 1978. године.

Ко Вас је промовисао у шејха?

Код шејха Ризе био сам и *шејх-векил*, заменик шејха. Кад је он преминуо, тј. отишао правим путем, онда ме је унапредио шејх Накија Харасани из Ђаковице.

Да ли је ова текија постојала и раније, пре него што сте произведени у шејха?

Јесте. Већину ствари које видите овде, ја сам пренео из текије у Сточном тргу, њу је тамо основао мој отац. Он званично није био шејх, али незванично јесте. Видите, стари шејх Накија нудио је мом оцу: „Баба Мустафа, хајде спрем се да те произведем у шејха“. Ја сам у то време још увек радио у „Нитексу“ (нишка текстилна индустрија) и нисам знао за ту понуду. Да сам знао, ја бих оца припремио за тај чин, организовао бих читав догађај, купио бих му униформу у Ђаковици и погурао бих га да прихвати понуђено звање, с обзиром да је већ тада био шејхов заменик.

Још један интересантан догађај. Тафа Мустафа, тумач турског, шиптарског, немачког и српског језика у Грчкој и наследник једне од најугледнијих митровачких трговачких породица, није био мој биолошки отац. Ја сам пореклом Грк и мене је моја мајка повела са собом кад је прешла да живи код њега. Наиме, мајку су слагали да је мој рођени отац погинуо у борбама у Албанији и Тафа Муста-

¹ Разговор вођен 13. јуна 2008. године у нишкој кадиријској текији, смештеној у Београд мали.

фа јој је понудио да настави да живи са њим у Косовској Митровици. После се испоставило да је преживео, наставио је да живи у Битољу и ја сам био у прилици да га тамо посетим.

У Ниш наша фамилија долази 1962. године и насељава се у махали у Сточном тргу. Дошавши из армије, запослио сам се у „Нитексу“ 1965. или 1966, а супруга у „Електронској индустрији“. Тадашњи генерални директор Миле Новаковић и кадровски директор помогли су мојој супрузи да уз учешће, а преко своје фирме, добије стан у садашњем нишком насељу „Дурлан“. После сам тај стан продао и купио ову кућу у Београд мали, у којој и данас живим. Са пресељењем у сопствену кућу, преселио сам и текију из куће оца Тафа Мустафе, а он је тамо остао да живи са мојом сестром и њеним супругом Мухаремом Љатифијем, њега сте већ упознали. Прво је умро отац, а за њим и сестра, а Мухарем се оженио другом, много млађом женом и од тада ми нисмо у добрим односима. Као што сам вам већ казао, после очеве смрти, шејх Накија произвео ме је прво у свог помоћника, а затим и у шејха. Текију у којој се налазимо направио сам три-четири године пре него што сам произведен у шејха.

Како се зове Ваш тартикат?

Ово је текија кадиријског реда шејха Тоске Демирија.

Да ли је Ваш тарикат члан неке заједнице дервишких редова?

Овај тарикат јесте био члан дервишке заједнице у Призрену, али се она, након распада заједничке државе, расформирала. У тој заједници своје место су имали и други тарикати. На челу је био кадиријски тарикат, а затим су следили рифаије, халветије, бедевије, садије, накшибендије, бекташије, синаније... све заједно дванаест редова.

Какав однос имате са Исламском заједницом, с ефенди Јусуфспахићем, београдским муфтијом, или с Муамером Зукорлићем?

У одличним смо односима са муфтијом Јусуфспахићем, а са Зукорлићем немам ништа. Веза са Исламском заједницом је дуга, постојала је још за живота мог оца и никад се није реметила.

Ево, кратко ћу вам препричати један догађај. Отишао сам на сахрану у Крагујевац, где ме је видео један од чланова београдске Исламске заједнице и одмах је похитао муфтији да то пријави. Овај га је је упитао да ли је запамтио моје име и, након потврдног одговора, само је одмахнуо руком и добацио: „Ништа се не брини, шејх Тоска је наш човек“. То су потврдили и Роми ковачи из Крагујевца, који су некада имали три-четири радње у Пећи и добро су познавали очеву породицу. На мој савет, сви су се учланили у Исламску заједницу и редовно плаћају годишњу чланарину.

Колико имате “верника”, тј. активних чланова?

Свега двојицу. Знате, немаш с ким данас да сарађујеш... Како да данас учим некога ко прво дође у моју текију, а затим сиђе у град и тамо некога слаже или покраде? Данашњи људи тешко да могу да буду верници. Зашто се каже верник? Значи да је та особа верна, одана и поштена... Док смо још сви заједно били у Сточном тргу, било је, да не претерам, десет-дванаест верника. Махом су то били старији људи, који су у међувремену поумирали. А са овим младима не могу да изађем на крај. Они дођу код мене када је зорт, зову ме да помогнем деци, да учиним неки мевлуд поводом лоших снова и ја то урадим, јер је то моја дужност. Али, ја знам да то њихово верништво траје докле и тескоба и несрећа због које су код мене дошли. Врло брзо, они се враћају старим навикама.

Имате ли помоћнике?

Не. Поменути двојица су браћа близанци, они раде у Градској чистоћи. Један од њих долази повремено, а други стално, искрен је, честит и поштен човек. Нико се други још није показао, а ни родио, да би задобио моје поверење... Имам једног сина и две кћери. Син живи у Швајцарској и имам од њега унук близанце, зову се Тоска и Кевин. Дај Боже да ме један од њих двојице наследи. Али, овде у Нишу још нико није заслужио ту част. Док сам жив, бринућу о овом месту, одржаваћу га и неговаћу сећање на њега. А после моје смрти, не знам шта ће бити.

Текија је у приватној кући или не?

Ова је кућа сазидаана још 1938. године и једна је од свега три-четири у овом крају које имају тапију. Касније сам у дворишту сазидао текију; она је у легалној процедури пријављена у нишкој полицији. Још док је био жив, шејх Џемаил Алија из Призрена, у оквиру рада исламске дервишке заједнице, помогао ми је да завршим ту процедуру. Јер, мене је неко из комшилука овде пријављивао у полицију, али се ја нисам бринуо због тога, све је било уредно пријављено.

Редовно чините зикр?

Па, видите, када се скупимо мало овако, обично за султан невлуз, „потпали“ се некада искра, уз игру и весеље започнемо и зикр, али не стално. Учење обично буде четвртом и недељом. Немамо с ким, душо моја. Док је мој шејх био жив, памтим да смо целе ноћи отац и ја путовали возом до Митровице, учествовали увече у извођењу зикра, он је остајао, а ја сам се враћао назад како бих ујутру стигао на посао.

У чему се још састоје Ваши обреди?

Ништа друго осим зикра. Неки се други редови, на пример, рифаије се боду, али ја то не радим. Никада то нисам радио, нити сам волео да радим. А волим да узмем

чинеле у руке и да уз музику играм, то је нормално и у томе уживам.

Који је главни обред и када се пада?

Два су важна датума у години. Један је 21. март, рођендан Хазрети Алије, а други десети дан Мухарема месеца када постимо. Ко има могућности, коље жртву или теле, направи се вечера, зову се други дервиши и остале комшије. Наравно, као и сви муслимани, славимо Курбан бајрам и тзв. мали Бајрам, тридесетог дана од поста.

Да ли су активни чланови у Текији само Роми или имате и друге муслимане?

Прави дервиши не праве никакве разлике између верника. Када сам био у посети својој свастивици у Штутгарду, у Немачкој, пре шест-седам година, дошао сам у ситуацију да ме је позвао отац једног младог Муслимана са молбом да његову снају, иначе католикињу, преведем у исламску веру. За мене је то била велика част... Такође, у текију мог шејха Ризе у Косовској Митровици долазили су из Призрена многи Турци и Албанци, поред Рома.

Која је старосна структура дервиша и оних који редовно долазе у текију: стари, средњаци, млади?

Близанци који долазе код мене имају скоро четрдесет година, озбиљни су људи, имају децу и унуке... Кад нешто посебно славим и спремам, поред њих двојице, долази ми и мој побратим из Приштине, овде му је у близини кућа, али само као учесник. Он није дервиш, али учествује у обредима и мене то чини задовољним.

Како сте примљени међу другим Ромима: муслиманима, православцима, протестантима?

Где год да се појавим, у Београду, Новом Саду, Пожаревцу, Јагодини, Крагујевцу, било где у Србији, задовољан сам како ме примају. На позив пријатеља који је чинио мевлуд за кућу, прошле године посетио сам Косовску Ми-

тровицу. Он одлично говори албански језик, а и моје је знање довољно за споразумевање, па смо посетили пијаци у шиптарском делу. Један од продаваца-староседелаца питао га је ко сам ја. Добио је одговор да сам шејх, да потичем из текије шејха Ризе, да ми је отац био познати Баба Мустафа, Нуријин син из имућне трговачке породице, да ми је рођак Исмаил, један од најцењенијих градских берберица тог времена и тако даље. Мене прати добар глас старијих поколења...

И у ромским махалама било је раније много лепо. Сточни трг био је одвајкада сиромашно насеље, али су у њему живели поштени, одани и вредни људи, спремни увек да помогну један другоме. Честитост, духовност и пријатељство одликовали су те људе, а тога више нема данас. Млади људи су са собом донели завист, која раније никада није постојала. Добар си док чиниш другим људима, а после тога нико те више не ферма...

Нисам имао проблема са припадницима других вера. Волим, ценим и поштујем сваког разумног и честитог човека који припада некој вери. Зашто? Зато што Бог има стотину имена, а увек је један. Прави верник никад неће лоше да се понаша... А тачно је да су данас појачане тензије између православаца и муслимана, више него раније. Мени је мој шејх оставио у аманет следећу реченицу: „Шта си чуо – ниси чуо, шта си видео – ништа ниси видео, шта је ко рекао – не знам“. Он је осећао да ће доћи овај *земан*, ово време.

Да ли посећујете и друге текије?

Раније су текије постојале само у Ђаковици, Призрену, Косовској Митровици и Пећи. Била је текија и у Ораховцу, као и у Македонији. У Скопљу су били познати шејх Рама и шејх Шабан. Посећивао сам обреде и других тарикатских редова, помињао сам вам их мало пре, и пошто вао сва њихова правила...

Ваша породица је одувек била муслиманска?

Да, наша породица је са Косова и 1962. године дошла је у Ниш.

Шта сте по образовању?

Имам завршених пет разреда основне школе. Затим се десио тај прелазак код очуха, ја сам морао да почнем да радим и тако се издржавам, све док нисмо дошли у Ниш. Онда сам отишао у армију, а после тога запослио сам се у „Нитексу“. Нисам стекао никакве интерне квалификације, радио сам у магацину готове робе све до пензије, захваљујући највише Власти Петровићу, садашњем секретару општине Црвени крст.

Како видите друге текије у Нишу, има ли их?

Поред моје, од нишких текија постоји још само она Данета Еминија. Текија на Сточном тргу је текија мог оца и ја сам је преселио овде, након његове смрти и мог осамостаљења у овој кући.

А шта је са најновјијом текијом, чије смо отварање и произвођење шејха Бобана Амзића снимали камером недавно?

Погледајте, овде се у међувремену одиграла једна трагедија, чули сте за несрећну погибију двојице Рома у Београд мали. Један од смртно страдалих је и његов стриц. Ја сам се након тога повукао из свакодневног општења, јер убица је из редова његове фамилије и тешко је прећи преко тога.

А шта је са текијом рифаијског реда Османа Алимановића?

Како да вам кажем, и тамо не идем. Он је човек нарушеног здравља, а и жена га је напустила и преудала се. Остао је сам, разболео се и готово да га не виђам, а треба да га обиђем. Да знате, он потиче од нас, од мог оца, али је касније отишао код шејх Данетовог оца, шејха Халила, и

тамо је унапређен... Та текија није у функцији. Али, о свему томе више ће вам рећи шејх Дане.

Још нешто. По правилу, шејх треба да има две титуле, да има избор два тариката. Због чега? На пример, дође код мене мушкарац и изрази жељу да постане дервиш кадиријског реда. Али, већ његову жену не могу да учиним припадницом кадиријског реда, зато што он, иако у браку са том женом, уласком у један тарикатски ред ступа додатно и у братско-сестрински однос са њом. Зато ја њу прикључујем бедевијском, руфаијском, синанијском, халветијском или неком другом реду. Ја сам немам тај други избор и требало је да то одавно урадим, али, ето, од данас до сутра, а и због непостојања посебне заинтересованости међу верницима... Мораћу да тај избор учиним, ради сопствене савести.

Да ли вам долазе људи и траже помоћ?

Да, долазе, али само за добро. На пример, да не буде свађе у кући, да се укућани међусобно поштују, да буде више слоге, да се муж и жена воле, снаја и свекрва и тако даље. Сваком учиним и не гледам да ли је Ром или Србин. Свашта сам имао прилике да видим, али се увек трудим да помогнем... Долазе људи и због болести. Ево, недавно су ми донели једног дечка, њих четворица су га носили на рукама, али сам му помогао. Али, да знате, то није у моје име, то је уз њихову помоћ (показује руком према сликама исламских светитеља), ја сам ништа не значим и ништа не могу.

Да ли сте чули за ромско култно место, поред Цветне пијаце и Тврђаве, зове се Зајде Баџа?

Један наш Ром је ту хтео да зида наткривен верски објекат, да људи имају где да дођу, поклоне се, запале свећу и дарују место, али му нису дозволили, претпостављам зато што се ради о простору под заштитом државе.

А да ли сте чули за старе текије из турског времена, на пример на Сточном тргу и у разним деловима града, које су се сада изгубиле, али неки људи памте њихово постојање у прошлости?

Да, чуо сам за то и чудно би било да их нема после пет и по векова турског опстајања на овом простору. Па, Тврђава их је била пуна, најмање три-четири турбета су била у унутрашњости грађевине! Онај наткривени објекат у Јагодин мали, поред касарне, такође је био турско турбе.

Каква је ваша прогноза, да ли ће доћи до ширења тарикатских редова и настајања нових текија и према северу земље?

Знам за најмање једног шејха у Суботици и за најмање две текије... Моја теза, коју често помињем у разговору са пријатељима, јесте следећа: да је Косово остало у оквиру Србије, оживело би интересовање за дервишке редове. Јер, извор тариката били су у прошлости Ђаковица, Призрен, Пећ, Митровица, Ораховац. У мирно време, људи су путовали и били у ситуацији да се на више места упознају са суштином дервишких учења. А дервиши јасно упозоравају шта значи бити добар, а шта лош, ко је убица, а ко добар човек. Они позивају на мир, слогу, поштен живот, мир међу људима. Сада је тај проток идеја заустављен.

А мислите ли да смета јединству ромског народа то што се једни Роми декларишу као муслимани, други као православци, трећи као католици а четврти све више прелазе у мале верске заједнице протестантског предзнака?

Ја бих волео да се свако определи за неки верски правац. Јер, ниједна вера не пропагира лоше понашање, да ти крадеш, убијаш или будеш лош. Свештеници свих вера позивају на уљудност, педантност, чистоћу, искреност, поштење и оданост, то је њихов позив...

Ипак, морам да вам признам да ми се уопште не свиђају ови Јеховини сведоци. Адвентисти су бољи.

А да ли сте чули за пентекосталце? Велики број Рома им приступа, и они који су православци и они који су муслимани.

Да, има их у Лесковцу. С тим да до сада нисам био у прилици да чујем шта и како проповедају у свом учењу, шта се сме а шта не сме... Разлог због чега код њих прелазе муслимани Роми је тај што немају где на друго место. Да имају у свом окружењу џамију и свог хоџу, они би тамо најпре отишли. А мало су их и пентекосталци преварили финансијама. Људи су тамо прилично сиромашни и свака помоћ им је добродошла. А кад већ приме помоћ једном, други и трећи пут, после је све много лакше. Православни им, са друге стране, ништа не нуде, они брину само о свом џепу и увек говоре како немају. Американци зато дају и полако освајају тај терен.

Не знамо колико Вам је познато, али дервишки редови бележе знатан пораст у Босни и Херцеговини. Углавном им се придружују млади и школовани људи, чак и неки врло угледни појединци, како је, иначе, врло често бивало и у прошлости. Шта мислите, кад би се на овом нашем терену нешто тако слично десило – да млад, образован и школован свет почне да приступа дервишима – да ли би то припомогло побољшању стања дервишких редова?

Сигуран сам да када би се проширио утицај дервишких редова, онда би ти нови појединци морали да се подвргну јасним и прецизним правилима вере. Дај Боже, да они пажљиво слушају проповеди свог шејха, а нека се баве најразличитијим професијама.

ЗАКЉУЧАК

Ако смо (Ђорђевић, 2007v), споредно се занимајући исламом, дозволили себи да прекоравамо наше врсне исламologe што нас исцрпије не упознају са свакодневним исламом на тлу Србије,¹ чега је Дарко Танасковић, један од критикованих, и раније био свестан,² онда је основни ред да и сами томе малкице припомогнемо. Окупирајући се ромолошким темама, у неколико смо наврата искуствено изучавали “ислам сада и овде” међу српским муслиманским Ромима (Ђорђевић и Тодоровић, 1999; Ђорђевић, 2001; Ђорђевић и Тодоровић, 2001; Ђорђевић и Тодоровић, 2002; Ђорђевић, 2003; Ђорђевић, 2005b; Тодоровић, 2005). И тако смо, кренувши од гробаља, па преко културе смрти и култних места, стигли и до текија, тариката и шејхова нишких Рома, свагда држећи на памети обавештење Петка Христова, знаног бугарског етнолога, о процесу који се ових година убрзано одвија у његовој земљи, о “циганизацији” тамошњих бројних текија³, као и запажање Ружице Цацаноске, скопског социолога религије, да је све више Рома муслимана међу македон-

¹ “Зачудо, најмање се знају и истражују ‘домаћи’ ислам и исламско становништво – од Косова и тзв. Прешевске долине, преко Санџака и Београда, до Новог Сада и Суботице – насупрот поприличног праћења ‘удаљеног’ ислама, оног у Ирану и Авганистану или на Арабијском полуострву. (Два су истраживача ислама најчешће присутна у нашој јавности: др Дарко Танасковић, професор Филолошког факултета, и др Мирољуб Јевтић, професор Факултета политичких наука у Београду. Обојици упућујемо колегијалну замерку: нису нас упознали са емпиријским исламом на овдашњем простору.) (Ђорђевић, 2007v:17).”

² О чему нас извештава Љиљана Чолић (1995:10): “Управо изречена констатација (Дарка Танасковића – примедба аутора) да је реч о исламу сада и овде обавезује нас на нове истраживачке подухвате на путу што бољег упознавања и разумевања активности дервишких редова на нашем тлу како бисмо објективно сагледали њихову снагу и утицај.”

³ Саопштено у личном разговору Д. Б. Ђорђевићу у Софији, октобра 2006.

ским дервишима.⁴ Има наговештаја да многа Јемка – од Ниша и Лесковца, до Врања и Прешева – попут оне из дивне и старе нишлијске ромске песме, “хоће да бежи мајко све до текије”. За потврду тога нужно је засебно истраживање.

⁴ Пренето у разговору са Д. Б. Ђорђевићем и Д. Тодоровићем у Скопљу, фебруара 2007.

УПИТНИК
НИШКИ ШЕЈХОВИ
Д. Б. Ђорђевић 2007

1. Знамо да сте дуго шејх. Тачно откада?
2. Ко Вас је промовисао у шејха?
3. Како се зове Ваш тартикат?
4. Да ли је Ваш тарикат члан неке заједнице дервишких редова?
5. Какав однос имате са Исламском заједницом, с ефенди Јусуфспахићем, београдским муфтијом, или с Муамером Зукорлићем?
6. Зашто је такав однос?
7. Колико имате “верника”, тј. активних чланова?
8. Имате ли помоћнике?
9. Текија је у приватној кући или не?
10. Редовно чините зикр?
11. У чему се још састоје Ваши обреди?
12. Који је главни обред и када се пада?
13. Да ли су активни чланови у текији само Роми или имате и друге муслимане?
14. Која је старосна структура дервиша и оних који редовно долазе у текију: стари, средњаци, млади?
15. Како сте примљени међу другим Ромима: муслиманима, православцима, протестантима?
16. Да ли посећујете и друге текије?
17. Шта сте раније били, а шта сте сада?
18. Ваша породица је одувек била муслиманска?
19. Шта сте по образовању?
20. Како видите друге текије у Нишу, има ли их?

ЛИТЕРАТУРА

- Božović, R. i V. Simić. 2003. *Pojmovnik islama*. Beograd: Narodna knjiga.
- Vukomanović, M. 2007a. Dervishes in Belgrade: The Belgrade Tekkes, Tariqas, Shaikhs. In *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*, edited by D. B. Đorđević, D. Todorović, and Lj. Mitrović, pp. 83–86. Niš: YSSSR.
- . 2007b. Текије и дервишки редови у Београду. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 91–93. Ниш: ЈУНИР.
- Dejzings, G. 2005. *Religija i identiteti na Kosovu*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Đorđević, D. B. 2001. Klasična religioznost Roma. U *Vere manjina i manjinske vere*, priredili D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović, str. 179–98. Niš: JUNIR i Zograf.
- . 2003. Pravoslavlje i islam: dodirne tačke. *NUR* 38:50–52.
- . 2005a. Religije i veroispovesti nacionalnih manjina u Srbiji. *Sociologija* 47(3):193–212.
- . 2005b. *Romany Cult Places and Culture of Death*. Niš: YSSSR and Sven.
- . 2007a. I vera i uteha: vredan prinos istraživanju religijske prakse (pogovor). U *Vera i uteha. Istraživanje religijske prakse u Subotici*, str. 129–149. Subotica: Otvoreni univerzitet.
- . 2007b. Три драгуља о Ромима дервишима на Балкану. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 93–97. Ниш: ЈУНИР.
- . 2007v. *Муке са светим*. Ниш: Нишки културни центар.
- Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. 1999. *Јавор изнад главе – класична вера и ромско-православна сеоска гробља*. Ниш: Комренски социолошки сусрети.
- . 2001. Zajde Badža. Prikaz starijih i novijih zapisa o romskom kultnom mestu. U *Vere manjina i manjinske vere*, priredili D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović, str. 251–60. Niš: JUNIR i Zograf.
- . 2002. Religijska svest Roma muslimana (i pravoslavaca). *Habitus* 8:147–67.

- Ђорђевић, Д. В., D. Todorović and Lj. Mitrović (eds.). 2007a. *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*. Niš: YSSSR.
- (прир.). 2007б. *Ислам на балканској ветрометини*. Ниш: ЈУНИР.
- Zirojević, O. 1976. Cigani u Srbiji od dolaska Turaka do kraja XVI века. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1–2:67–77.
- Islam: Objava i Predaja, Vjera, Klasično i moderno muslimansko mišljenje* 2006. Sarajevo: Franjevačka teologija.
- Јанулатос, А. 2005. *Ислам*. Београд: Хришћански културни центар.
- Јевтић, М. 1987. Дервишки редови у СФРЈ. *Марксистичке теме* 11(3–4):200–08.
- Карамихова, М. 2002. Приказка за Осман баба. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- . 2008. Roma ‘Invasion’ in an Alevi Tekke: The Case of Osman Boba Tekke in South-Eastern Bulgaria. Istanbul (in print).
- Ковачевић, В. 2007. *Vera i kultura: istraživanje religijske prakse u Subotici*. Subotica: Otvoreni univerzitet.
- Кубурић, З. 2007. Прошлост, садашњост и будућност односа ислама и религијски других на Балкану. У *Ислам на балканској ветрометини*, прире-дили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 87–90. Ниш: ЈУНИР.
- Куртић, Т. 1996. Фрагменти из историје и обичаја Рома из Лесковца. *Лесковачки зборник* 36:119–26.
- . 2004. Роми у лесковачком крају. Култура и начин живота. *Лесковачки зборник* 44:245–52.
- Маркешкић, И. 1987. О дервишким редовима у Босни и Херцеговини. *Марксистичке теме* 11(3–4):209–16.
- Mustafić, R. 1998. *Tradicijske romske pesme niškog regiona*. Novi Sad: Društvo Vojvodine za jezik i književnost Roma.
- Османи, И. 2005. Текија. *Теме* 29(1–2):161–74.
- Petrovski, T. 2001. Derviški rituali i pesme kod muslimanskih Roma u Skoplju. У *Vere manjina i manjinske vere*, приредили Д. В. Ђорђевић, Ј. Живковић и Д. Тодоровић, стр. 235–42. Ниш: JUNIR i Zograf.
- Statut Zajednice islamskih derviških redova Alije u SFRJ (Sa izmenama i dopunama pojedinih članova zbog ukazanih potreba)*, стр. 31–39 (Копија у власништву Драгољуба Б. Ђорђевића; место, време и издавач непознати).

- Стојановски, А. 1976. Ромите на Балканскиот Полуостров. Во *Прилози*, стр. 13–47. Скопје: МАНУ.
- Стојанчевић, В. 1981. Роми (Цигани) у јужној Србији. *Лесковачки зборник* 21:137–55.
- Танасковић, Д. 2007. Успон дервишког, тарикатског ислама не поистовећивати нужно с развојем суфизма. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 104–109. Ниш: ЈУНИР.
- Tanasković, D. i I. Šop (prir.). 1981. *Sufizam*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Todorović, D. 2005. *Romani Narratives about Pre-Death, Death and After-Death Customs*. Niš: YSSSR and Sven.
- Ђирић, Ј. 1979. Насеља Рома као обележје градске периферије. На примеру градова југоисточне Србије. *Лесковачки зборник* 19:219–24.
- Флере, С. 2007. Статус дервишких редова унутар исламске заједнице. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 96. Ниш: ЈУНИР.
- Čolić, Lj. 1995. *Derviški redovi muslimanski: tekije u Skoplju*. Beograd: Filološki fakultet.
- Šejh Riza Вајрами-Кадери, *Kaderije u Kosovskoj Mitrovici "Hu"*, str. 16–21 (Копија у власништву Драгољуба Б. Ђорђевића; место, време и издавач непознати).

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Алија, Цемаил 22, 42
Алимановић, Осман 36, 45
Амзић, Бобан 45
Арапи, Садик 21
Асић, Неша 29
- Баба, Мустафа 44
Баба, Шабан 21
Бајрами, Риза 22, 25, 31
- Вукомановић, Милан 13
- Дудић, Мевлуд 28
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 7,
11, 13, 14, 19, 49, 51
- Емини, Слободан-Дане 7,
20, 21, 35, 36, 45
Емини, Халил 21
- Жељазкова, Антонина 8
- Зукорлић, Муамер 32, 41
- Јевтић, Мирољуб 13
Јусуфспахић, Мухамед 29
Јусуфспахић, Хамдија 29,
32, 41
- Карамихова, Маргарита 9,
11, 16, 17
Ковачевић, Бошко 14
Кубурић, Зорица 13
- Љатифи, Мухарем 7, 20, 31,
40
- Маркоф, Ирена (Irene
Markoff) 9
Марушјакова, Елена 8
Митровић, Љубиша 14
Мустафа, Тафа 31, 39, 40
- Новаковић, Миле 40
- Петровић, Власта 45
Петровски, Трајко 9
Попов, Веселин 8
- Рамадоновски, Џеј 26
- Сербезовски, Мухарем 23
- Танасковић, Дарко 13, 14, 49
Тодоровић, Драган 7, 11, 13,
49
Тоска, Демири 7, 20, 36, 39,
40
- Флере, Сергеј 13
- Хајден, Роберт (Robert M.
Hayden) 10
Хобсбаум, Ерик (Eric
Hobsbawm) 9
Харосани, Накија 31, 39
Христов, Петко 16, 49
- Цацаноска, Ружица 49
- Чолић, Љиљана 49

БЕЛЕШКА О АУТОРИМА

Др Драгољуб Б. Ђорђевић, социолог религије и ромолог, редовни професор Социологије културе и морала, Машински факултет Универзитета у Нишу, Србија.
E-mail: brkab@junis.ni.ac.rs

Мр Драган Тодоровић, социолог религије и ромолог, асистент на предмету Социологија са социологијом историје, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Србија.
E-mail: todor.d@eunet.rs

ФОТОГРАФИЈЕ / PHOTOGRAPHIES

Сл. 1 Рифаијска текија, Београд мала, Ниш, 2007.
Ph. 1 Rifa'iyyah Tekkia, Beograd mala, Niš, 2007.

Сл. 2 Слободан Емини, ромски шејх рифаијског реда Београд мала, Ниш, 2007.
Ph. 2. Slobodan Emmini, Roma Sheik of the Rifa'iyyah Order, Beograd mala, Niš, 2007.

Сл. 3. Унутрашњост рифаијске текије, Београд мала, Ниш, 2007.
Ph. 3. Inner Outlook of the Rifa'iyyah Tekkia, Beograd mala, Niš, 2007.

Сл. 4. Унутрашњост рифаијске текије, Београд мала, Ниш, 2007.
Ph. 4. Inner Outlook of the Rifa'iyyah Tekkia, Beograd mala, Niš, 2007.

Сл. 5. Унутрашњост рифаијске текије, Београд мала, Ниш, 2007.
Ph. 5. Inner Outlook of the Rifa'iyyah Tekkia, Beograd mala, Niš, 2007.

Сл. 6. Мухарем Љатифи, ромски шејх кадиријског реда, Сточни трг, Ниш, 2007.
Ph. 6 Muharem Ljatifi, Roma Sheik of the Kadiri Order, Cattle Square, Niš, 2007.

Сл. 7 Унутрашњост кадиријске текије, Сточни трг, Ниш, 2007.
Ph. 7 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Cattle Square, Niš, 2007.

Сл. 8 Унутрашњост кадиријске текије, Сточни трг, Ниш, 2007.
Ph. 8 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Cattle Square, Niš, 2007.

Сл. 9 Унутрашњост кадиријске текије, Сточни трг, Ниш, 2007.
Ph. 9 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Cattle Square, Niš, 2007.

Сл. 10 Унутрашњост кадиријске текије, Сточни трг, Ниш, 2007.
Ph. 10 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Cattle Square, Niš, 2007.

Сл. 11 Тоска Демири, ромски шејх кадиријског реда, Београд мала, Ниш, 2008.
Ph. 11 Toska Demiri, Roma Sheik of the Kadiri Order, Beograd mala, Niš, 2008.

Сл. 12 Унутрашњост кадиријске текије, Београд мала, Ниш, 2008.
Ph. 12 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Beograd mala, Niš, 2008.

Сл. 13 Унутрашњост кадиријске текије, Београд мала, Ниш, 2008.
Ph. 13 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Beograd mala, Niš, 2008.

Сл. 14 Унутрашњост кадиријске текије, Београд мала, Ниш, 2008.
Ph. 14 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Beograd mala, Niš, 2008.

Сл. 15 Унутрашњост кадиријске текије, Београд мала, Ниш, 2008.
Ph. 15 Inner Outlook of the Kadiri Tekkia, Beograd mala, Niš, 2008.

Сл. 16 Прослава рођендана Хазрети Алије у новој текији
рифайско-кадиријско-бедевијског реда 21. марта 2008. године.
Ph. 16 Hazreti Alija's birthday celebration in the new tekka of the
Rifa'iyyah-Kadiri-Bedev'iyyah order on March, 21st 2008.

Сл. 17 Прослава рођендана Хазрети Алије у новој текији
рифаијско-кадиријско-бедевијског реда 21. марта 2008. године.
Ph. 17 Hazreti Alija's birthday celebration in the new tekkia of the
Rifa'iyyah-Kadiri-Bedev'iyyah order on March, 21st 2008.

Сл. 18 Ромски шејхови производе новог шејха (с лева на десно): Осман
Алимановић, Фатмир Мустафа (шејх из Куманова /Република Македонија/),
Бобан Амзић (новопроизведени шејх), Слободан Емини и Тоска Демири.
Ph. 18 Roma sheiks ordain a new sheik (from left to right): Osman
Alimanović, Fatmir (a sheik from Kumanovo /Republic of Macedonia/),
Boban Amzić (newly-ordained sheik), Slobodan Emini and Toska Demiri.

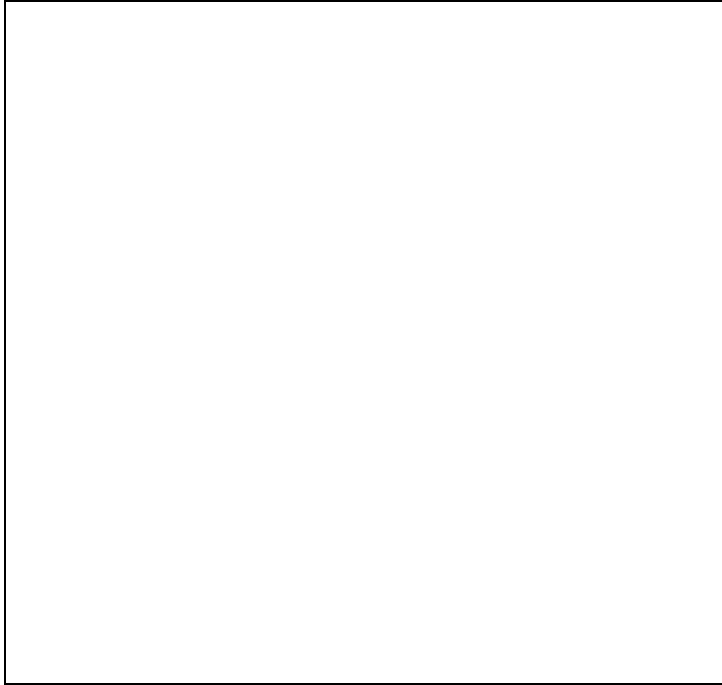

Сл. 19 Дервишко пробадање за време зикра.
Ph. 19 Dervish piercing during zikr.

Сл. 20 Дервишко пробадање за време зикра.
Ph. 20 Dervish piercing during zikr.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије – Београд

Dragoljub B. Djordjević and Dragan Todorović
JEMKA HAS RISEN
(*Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas*)

First Edition, 2009.

Publisher
Faculty of Philosophy, Niš

For the Publisher
Dr Vladimir Ž. Jovanović

Reviewers
Dr Jordana Marković
Dr Nikola Božilović
Dr Milan Vukomanović

Translation
Dr Dragana R. Mašović

Cover Design
Darko Jovanović

Print
Punta, Niš

Circulation
500

ISBN

**Dragoljub B. Djordjević
Dragan Todorović**

**JEMKA HAS RISEN
(Tekkias, Tarikats and Sheiks
of Niš Romas)**

2009.

The book done within the project

**THE CULTURE OF PEACE, IDENTITIES AND INTER-
ETHNIC RELATIONS IN SERBIA AND AT THE BALKANS
IN THE EUROINTEGRATION PROCESS (149014D)**

**carried out at the Faculty of Philosophy, Niš, and financed
by the Ministry of Science of Republic of Serbia**

CONTENTS

PREFACE <i>(Margarita Karamihova)</i>	7
JEMKA HAS RISEN, MOTHER... SHE WANTS TO RUN AWAY, MOTHER, ALL THE WAY TO THE TEKKIA	13
ROMA SHEIKS: THREE INTERVIEWS	17
<i>Roma Sheik of the Rifa'iyyah Order</i> <i>Slobodan Emini</i>	21
<i>Roma Sheik of the Kadiri Order</i> <i>Muharem Ljatifi</i>	31
<i>Roma Sheik of the Kadiri Order</i> <i>Toska Demiri</i>	39
CONCLUSION	49
QUESTIONNAIRE	51
REFERENCES	53
INDEX OF NAMES	56
NOTE ON THE AUTHORS	57

PREFACE

From the early nineties of the twentieth century different ethno cultural groups all over the Balkan Peninsula gained the interest of scholars. Mostly kept in silence during the socialist times the culture of different minority groups became an object of research projects historians, sociologists, ethnologists and scholars belonging to other scientific disciplines. Despite the fact that the West still looks at the Balkans and especially at the former socialist countries as a monolith block, the situation varies from one country to another not only in terms of culture and policies, but in terms of the development of sciences and the level of created knowledge. It is undisputable that each branch of science in each country has developed its own school and reached different levels of knowledge and understanding of its own historical and cultural heritage. It is clear now that the high-quality modern knowledge can be produced only if the efforts of humanitarian researchers are joined. It is obvious that to study and understand the Balkans, the frontiers have to be surmounted and academicians from different countries have to work together.

Such an introduction was necessary to emphasize the importance of Dragoljub B. Djordjević and Dragan Todorović's book *JEMKA HAS RISEN*. Published in Serbian and English it represents a step to overcome the language barrier and to open a wide dialogue among the scholars interested in understanding the Balkans in very many respects. This book consists of three extended interviews with Muharem Ljatifi, Roma sheik of the Kadiri order, with Slobodan Emini, Roma sheik of the Rifa'iyyah order and with Demiri Toska, Roma sheik of the Kadiri order in Niš. Thus, the collection serves as a primary source of empirical data and can be used by a wide range of scholars for further analyses. In addition, the pictures taken by the authors during the interviews supplement authentic visual information and as a result we have a source of great merit. This is very important because of the increas-

ng interest in the second half of 20th century in the problems related to the world of Islam. In particular it is very important to monitor and analyze the new emerging process of intensive reactivation and reinvigoration of Sufi orders and the drawing of new converts and acolytes into the milieu of mystical Islam (Zhelyazkova 2001: 327).

The studies of Heterodox Islamic Orders on the Balkans have grown in number in the last two decades. Historians very well know that the specifics in rituals, beliefs and everyday practices have made them close to local Balkan populations and facilitated conversion of Christians to Islam. It is important to mention that Romany people all over the world are characterized by a high degree of selective adaptation to the main ideas or individual elements of the religious life of the surrounding population. Their flexibility regarding religious matters, as well as a certain level of isolation from the rest of population – which as a rule was due to their former nomadic way of life – have kept them distant from or even out of reach of the official religious institutions and authorities. Scholars from different disciplines have collected numerous evidences of Roma religious activities and we can register a high level of capability in finding their befitting place not only at the margins of religious institutions.

The connection of Balkan Roma with Heterodox Muslim orders can be traced via the name giving system. As early as the sixteenth century we read the names of several Romany men named *Dervish* (Marushiakova and Popov 2000: 34, 53). Because of the lack of data and a relatively early stage of the research of this specific topic we can not trace clearly enough the spread of Heterodox Islam between Romany people on the Balkans. An evidence that the case in Niš is not isolated or an exception but probably a sign of a firm culture product we can find in the research of Trajko Petrovski in Skopje, Macedonia (Petrovski 2003: 129) and Margarita Karamihova in Plovdiv, Bulgaria (Karamihova 2002). What seems common in the case of Skopje and Plovdiv is the way of education of (self)pronounced Roma dervi-

shes. Their (auto)education is shaped mostly by local folklore, partial knowledge of oral Islamic tradition, participatory observations, media influences and personal imagination. The research has shown that they stay mostly in the field of “Invented traditions” (Hobsbawm 1983: 1f) rather than in the high Sufi tradition of mysticism. The case of three Roma sheiks of the Kadiri order and of the Rifa’iyyah order in Niš leads us to seemingly different situations. The sheiks show some degree of specialized education, use specific terms and explain rituals close to what we know as Kadiri and Rifa’iyyah practices.

The Sunni Sufi brotherhoods (*tarikāt*) such as the Rifai (Rifā’iyya) and Kadiri (Qādiriyya) engage in a collective musical *dhikr* that was the principal Ottoman dervish ceremony. In the true spirit of *dhikr* (recollection of God), divine names and expression of *tawhîd* (oneness? of God with all existence) are repeated with a variety of motions and hymns (*ilâhî*), songs of mystical love (*gazel*) and *mersiye* (sung poems commemorating the martyrdom of the imam Husayn at Karbala’). This form of worship meditation in line or circular formation is incomplete without recitation of passages from the Koran (Markoff 1995). The Rifa’i order has always stressed the importance of an ascetic life style. Poverty, abstinence and self-mortification are central virtues. The Rifa’i *dhikr* involves extreme actions. These actions were not defined by Ahmed ar-Rifa’iyya himself, but seems to have been introduced to the order in the times following the Mongol invasion (13th century). The extreme actions were reported to involve dangerous acts like eating glass, being touched by hot irons, piercing the body with sharp objects and swallowing swords. In the interviews of the sheiks the piercing during the ceremony has been described as a cultural fact in dynamics. This practice which serves as marker of identification for followers of those orders is presented as in a process of being abandoned.

This poses a multitude of questions related to present-day processes within Muslim societies in Serbia and on the Balkans as general which have to be researched.

All shrines can be viewed as symbols of the local group religious identity with a clear-cut trend of extension, spatially, as well as ideologically, of its model influence. This could suggest that it would offer its own set of practices, which should reaffirm the respective local and general (religious) model. But the religious entrepreneurs of the shrines silently struggling between themselves (looks like personal opposition) are stimulating the eclectic of beliefs and practices in a situation of the religiosity boom. As a result of the continued operation of the secularization, assisted by the aggressively atheistic policy of totalitarianism, the frontiers of the “true” official religious practice have eroded which, as a rule, in the post-totalitarian period on the Balkans presented variants among all the religious groups.

What seem a paradox is, in fact, an important cultural specificity of the most part of the Balkan area where the ritual freedom seems to be part of an implicit knowledge of how to preserve the delicate equilibrium of relationships of good neighborhood between people belonging to different religious, ethnic and social groups, which is particularly important in the critical period of the post-communist transition. I have referred to this ritual freedom as an “active” tolerance, setting it apart from the idea of the competitive nature, by all means, of the joint worship of the holy places, commented by R. Hayden as “passive” tolerance (Hayden 2002). In the interviews we can find evidences of active tolerance despite the series of crisis (even war) in this part of the world. The tradition of *komshuluk* (friendly co-existence) demonstrates its still powerful capacity.

In the same time the interviews show the first seeds of new developing process of Islamic unification in Serbia and this is very important to be monitored and analyzed.

Here were just touched a small part of important questions which JEMKA HAS RISEN brings up. To study in real

time the important processes in our societies is a privilege of sociologists and ethnologists. It will be important contribution to the European regions of knowledge if Dragoljub B. Djordjević and Dragan Todorović will continue collection and publication of empirical data concerning Romany people and Heterodox Islam.

Bibliography

- Hayden, R. 2002. *Competitive Sharing of Religious Sites in South Asia and the Balkans*. Current Anthropology, Vol. 43, Number 2. Pp. 205-231.
- Hobsbawm, E. 1983. *Introduction: Inventing Tradition*. In: The Invention of Tradition. E. Hobsbawm and T. Ranger Editors. Cambridge University Press, Cambridge. Pp. 1-14.
- Karamihova, M. 2002. *A Tale for Osman Baba* [in Bulgarian], Sofia: Professor Marin Drinov Publishing House.
- Markoff, I. 1995. *Introduction to Sufi Music and Ritual in Turkey*. Middle East Studies Association Bulletin, Vol. 29, Number 2. Pp. 157-160.
- Marsol, L. 1996. *Tombes de saints musulmans et guérison: un approche anthropologique*. In: Cimetières et traditions funéraires dans le monde Islamique. 2. Ankara. Pp. 125-134.
- Marushiakova, E. and V. Popov. 2000. *The Roma in Ottoman Empire*. "Litavra" Publishing House, Sofia.
- Petrovski, T. 2003. *Dervish Rituals and Songs Among Muslim Roms in Skopje*. In: Ethnic Identities in Dynamic Perspective. Sh. Salo and C. Pronai Editors. Budapest.
- Zhelyazkova, A. 2001. *Introduction: A Bulgarian-British Academic workshop on Sufism*. In: Ethnology of Sufi orders: a Theory and Practice. A. Zhelyazkova and J. Nielsen Editors. IMIR, Sofia. Pp. 327-336.

Margarita Karamihova, PhD, Associated Professor

Balkan Ethnology Department
Ethnographic Institute with Museum
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia

**JEMKA HAS RISEN, MOTHER...
SHE WANTS TO RUN AWAY, MOTHER,
ALL THE WAY TO THE TEKKIA**

„The texts are very important since they represent Islam in our country, the Islam that has managed to persist in a community that has neither looked nor looks at it favorably. In addition, the talk about dervishes brings us closer to the idea of Islam layering and about mutual relations among different Islam currents.“

Zorica Kuburić (2007)

Unlike Darko Tanasković, Miroljub Jeftić and Milan Vukomanović, rare Serbian Islamologists, many a sociologist of religion were surprised to see our factual material dealing with tekkias, tarikats and sheiks of Niš Romas that was reported for the first time, with the same title, as a paper in English, at the 14th YSSSR Conference with international participation *Islam at the Balkans in the Past, Present and Future* (Đorđević, Todorović, and Mitrović 2007a). At the same conference, along with the paper done by our colleague Vukomanović (2007:83–86), our report – and this is precisely how it should be regarded regarding its quantity and quality – caused a considerable attention and gave rise to an interesting debate.

Dr Vukomanović – who has in the last few years been committed to a wide and deep study of tekkias, tarikats and sheiks in Belgrade and in Bosnia and Herzegovina – replied, to a question posed by Prof. Dr Sergej Flere, most respected Slovenian sociologist of religion who is experience-oriented,

about whether this whole complex is a manifestation of popular religiosity or an instance of the conventional one within the official Islam community,¹ or if it is, still, classical religiosity and that the dervish orders have a blessing from the Islam community as well as a certain degree of autonomy. He also pointed out and stressed – keeping in mind the past and the present of the dervishes in the Serbian capital city – our research of the Roma dervishes, even if as a curiosity.²

Professor Tanasković (2007:108), excellent connoisseur of Sufism, referring to our research undertaking, also points to the “other side of the medal” of the growth of Roma tekkias and sheiks: “The Romas who used to live near the Kosovo tekkias, who used to pass by them, glance at them, learned a few things about them or maybe even served there or even got involved in dervish halka, are making use of this distant connection with the tekkia; they, most often arbitrarily, create their orders and perform the most rudimentary rituals. This is the phenomenon that must be, from the sociological aspect, given respective importance, deserving to be studied.”

All that was said then, therefore, encouraged us to turn into a book both the English and the Serbian versions, to slightly refine the manuscript, expand the literature with a few more references, and a few more photos and print it.

Another inspiration for making this book we have found in the manuscript written by Boško Kovačević (2007) entitled *Faith and Comfort (Research of Religious Practice*

¹ “I would like a formal explanation: tekkias, dervishes, tarikats – what is their status within the Islam Community, namely, is it a form of popular religiosity or an organizational part or a form of association which is recognized within the Islam Community (Флере 2007:96)?”

² “An additional importance is given to the information about the return of another group of dervishes to Belgrade that I have come across while reading the paper done by our colleagues Đorđević and Todorović. They testify about the Roma dervishes in the Beograd mala in Niš as well as revival of one branch of the dervish community of the Rifa’iyyah order in Kotež that is, truly, still without a sheik (Вукомановић 2007:91).”

in *Subotica*) that one of us has written an afterword for (Đorđević 2007a:129–49). It confirms our assumption that the tekkias would expand towards the north of Serbia, all the way to what it used to be its largest village,³ meaning not exclusively in the southern regions.

In the meantime, we have found out three⁴ more tekkias though previously only one was mentioned in the first two interviews with the sheiks. Also, new *tarikats*⁵ was discovered and another interview⁶ with the third sheik was made. Likewise, we have filmed the main dervish ritual; the recorded material takes more than two hours which makes it, because of this and regarding other materials, exclusive. It is authentic. We have permission from the sheiks to put it on the cd and add it to the book. (Some have warned us that the publication of the recorded material can bring some damage to Niš Roma tekkias themselves, and especially to their leaders, since they may be “accused” of not performing the rituals in accordance with the “true faithfulness” of respective dervish orders.⁷)

³ Kovačević (2007:94) has recorded religious communities in the region and found out that there exists a dervish tekkia of “Sinani” *tarikats*: “The tekkia was formed in 1999 when a great number of the Kosovo Romas fled to Subotica... The dervish order has 91 members on the whole; of this number 22 members are in Subotica...”

⁴ All three are in Beograd mala: In Moravska Street there are one tekkia of the Rifa’iyyah order and the Rifa’iyyah-Kadiri-Bedev’iyyah order, and in Sarajevska Street there is a tekkia of the Kadiri order.

⁵ A newly-founded tekkia which encompasses the three dervish orders: Rifa’iyyahs, Kadiris and *Bedev’iyyah*, with the newly-ordained sheik Boban Amzić.

⁶ Interview with Toska Demiri, Roma sheik of the Kadiri order.

⁷ This has already been pointed out by D. Tanasković (2007:108) regarding the inscription on the banner/flag in one tekkia in Niš published in Đorđević, Todorović and Mitrović (2007:101): “Here, for instance, look at the page 101 in the Proceedings a photo of Roma sheik of the Kadiri Order Muharem Ljatići from Niš. He shows a flag with something important written on it. However, all this is not authentic; neither linguistically nor sufi. Who knows something about the Arab language will conclude that, regarding the similarities of the shapes, the text from some other flag or *levha* has

As sociologists – far from being experts on Islam – have not attempted any theological explanation of what was confided to us by the interviewed sheiks, let alone of what the camera recorded as their ritual. Stopping at mere empirical and site work, this part of our work we generously leave up to the connoisseurs of the dervish branches.

Another, maybe decisive, stimulation has recently come from Margarita Karamihova, well-known ethnologist, who has been most scrupulously studying tekkias in Bulgaria for many years and who has, except for one objection,⁸ praised our work: „Dear colleagues, I had a chance to receive yesterday your amazing article 'Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas' published in 'Islam at the Balkans in the Past, the Present and the Future'. I am really pleased to read it because of my long-term occupation with contemporary processes in Tekkes and Tyurbes in Bulgaria. It will be a great honor for me to send to you my book on Osman Baba tekkesi, published by Bulgarian Academy of Sciences in 2002. Please, write to me to regular postal address. Here you find attached my recent publication on Roma issues, related to this Tekke, to be published in Istanbul next month. *I have only one remark to your article. My observation does not allow me to write about 'Tziganisation' of tekkes and tyurbes. On the contrary, as you will see in the article. Probably my dear colleague*

been copied which is, by the way, grammatically incorrect. There is no genuine *tasavuf* in it.”

⁸ Explanation of our statement (Ђорђевић 2007:94): “A real jewel for me was the fact that I found while on a study visit to Sophia and while visiting the Ethnographic Institute and the Museum of the Bulgarian Academy of Sciences. In my talks with the young yet very much appreciated Bulgarian ethnologist Petko Hristov I found out that his institute is on its way to prepare a research project of a current process among Bulgarian Muslim Romas, especially in the region with the Turkish majority. Therefore, the Bulgarian ethnologists have noticed that the Bulgarian Turks are more secularized and that they have neglected their tekkias as a form of religious worship so that now the Romas are *en mass* taking over the tekkias from the Turks, are more and more becoming sheiks and revitalizing some sort of religious life around them.”

Petko Hristov has mentioned to you the results from my particular case study and it was somehow generalized (underlined by D. B. Ð i D. T). Yet, thank you once again for the great job you have done! Looking forward to our next communication, I remain“ (e-mail, January, 23, 2008).

Finally, maybe the reason for our daring to publish the material, and regarding our wish to continue the work that has made us well-known in the sociologist community, is to get some praise for it: regarding small research medallions that are here metaphorically embodied in the figure of Jemka, a young Gypsy, who wants “to run away, mother, all the way to the tekkia,” as said in an old Roma song from the region of Niš.

We would also like to thank Dr. M. Karamihova for her support; she has really honored us with a fine and expert preface.

ROMA SHEIKS: THREE INTERVIEWS

Jemka Has Risen¹

Jemka has risen, mother, early in the morning
Jemka has risen, mother, early in the morning
Early in the morning, mother, she cleans the yard
Early in the morning, mother, she cleans the yard

She cleans the yard, mother, she wants to run away
She cleans the yard, mother, she wants to run away
She wants to run away, mother, through the downtown
She wants to run away, mother, all the way to the tekkia

In the analysis done in a recent study (Đorđević, 2005a:193:212) dealing with the religious-confessional being of the national minorities in Serbia and confirming absolute supremacy of Sunna over Shiism in some of them, we wrote that the elements of Shiite Islam can only be found in the dervish orders mostly located in Kosovo and Metohija. When it comes to the state of Serbia without this province, the inflow of this branch of Islam goes through “Roma” tekkias, tarikats and sheiks dispersed all over the territory from Niš to the far South of Serbia “which” as we have carefully stated in those days, “has to be determined more precisely.”

The religious-confessional being of the Romas is much varied. In Serbia the greatest number is of Orthodox Romas followed by Muslims while it appears that very soon the Protestants will exceed the Roma Roman Catholic in number. In Southeast Serbia, as well as in Niš as its center, comparing to the rest of the state, there are many Roma members of Islam. More precisely, there are many Roma Muslims by origin who, however, hardly remember that their elders were

¹ From the anthology entitled *Traditional Roma Songs from the Region of Niš* (Mustafić, 1998).

active members of the Islam community. Yet, there are such Romas, indeed an minority, who have remained loyal to “the tradition of their fathers and forefathers.” Among them are dervishes who are, surely, the most interesting party from the sociological perspective. That is why we here present a documentary view of three Roma tekias in Niš. One of them is located in the settlement named Cattle Square and it belongs to the tarikat of the Kadiri headed by the sheik Muharem Ljatifi; the other one is in the city district known as Beograd mala and it gathers together dervishes from the order of Ri-fa’iyyah headed by the sheik Slobodan Emini; the third, like the first one, belongs to the tarikat of the Kadiri, headed by the sheik Toska Demiri, and is located in the city district known as Beograd mala.

**Roma Sheik of the Rifa'iyah Order
Slobodan Emini¹**

A great number of people of Niš, Non-Romas as well as Romas themselves, living in the Beograd mala, on Cattle Square or in the Red Star city district do not know anything about tekkias or dervishes in their neighborhood, do they? Or, have they only heard of you?

That's true. There are people who know nothing about our existence. We are in Ovčepoljska Street number 30 in Niš. We are having, on March 21, one of our holidays which is named *Sultan-i Nevruz*, birthday of Hazreti Ali. We, dervishes, celebrate it solemnly. On that day we perform a ceremony entitled "The Death of the Dervish." Guests are all those who want to come, the local people, as well as all others who wish to do so. Look, together with us is a sheik from the Prizren tekkia, Sadik Arapi, a Turk by origin; he has been my guest for several days. He is 64 and speaks several foreign languages; in addition to Albanian and Turkish, also German, Roma... And my late father Halil Emini is also from Kosovska Mitrovica. In Kosovo there are many more tekkias. The best known is the one in Prizren but there are also many in Đakovica, Kosovska Mitrovica, Orahovac.

Are you a sheik, too?

Yes, I am a sheik. Since 1997. As I have told you, my family originally comes from Kosovska Mitrovica. My father's sheik was Baba Šaban. He died some time in the sixties in the past century while the new sheik of my father became Sadik Arapi, present here. I was promoted to a sheik by my father who was just a dervish but in the presence of another three sheiks, one of them being Sadik Arapi before whom I had previously passed all the exams.

¹ Interview took place on February 1 2007 in the Rifa'iyah tekkia in Niš, located in the Beograd mala city district.

Are there different dervish orders?

Yes, there are the Rifa'iyyah and the Kadiri orders. I am a priest of both the orders. More exactly, I have become a sheik in the order of Rifa'iyyah while as a dervish I was in the order of Kadiri. My sheik was then the sheik Enver from Kosovska Mitrovica. If I am in the position to, if I have the knowledge and feel capable of, I can become a sheik of Rifa'iyyah, of Kadiri, of Hagia, of Nakshibendia, of Bedevia, of Halvetia, of Si-nanya... there are 12 orders, all in all.

Could you be a sheik to the Bektashis, too?

Yes, I could.

Since we see no other premises, are we to assume that this one is a tekkia?

Yes, this is a tekkia. This is our classroom in which we, dervishes, carry out our rituals which are called *evrad* and *sherid*. Every Friday evening, at six, we perform *zhikr*, a ritual for glorifying the name of Alah. On Monday we completed a ten-day fast known as *Ashura* and this week we have been celebrating, having guests.

Is your tekkia part of some wider Rifa'iyyah organization; do you have a statute, a list of members?

Yes, we are an organization. The Islam tarikat community in Prizren still exists, established as early as in the former Yugoslavia. My father was there, took his exams, was with sheik Džemail Ali, guided by sheik Riza Bajrami. So, my father passed his exam before the dervish-nakip, he is some sort of the sheik deputy.

Is the Prizren tarikat community still publishing its journal?

Yes, they are issuing their Bulletin, in Albanian and Turkish, as far as I know. They used to do it in Serbian but they do not do it any more. In Roma, either, they don't publish it.

You do your rituals in Roma language?

When we celebrate *Mawlid*, this is Mohammed's birthday, we pray in Roma; recently there has been the Qur'an published in Roma, translated by Muharem Serbezovski; one local friend of mine has got it as a gift.

Do you have any problems with the Islam Community in Niš?

No, none whatsoever. I have been, till recently, Vice President of the Islam Community in the Niš mosque. The two of us were khojas, imams and practiced sharia law. But I cannot physically manage to be there any longer and to do tarikat duties at the same time, to attend funerals, weddings, Mawliids, and the like. More recently we have had here another *dze-mat* (local office) so that other people are appointed to that office while I have retired.

What kind of organization is in the tekkia?

I am now a sheik; before being promoted into a sheik, I was *shezade*, sheik's son. After my father's death, I inherited him here, in the tekkia. There are six brothers of us altogether and only I am a sheik; all the others are *shezade*. In addition to them, there are also flag-bearers, breadmakers, shoemakers, sacrifice-givers, tea-makers; these are all dervishes who have obtained their title and this even from the sheik personally. They are obliged to do concrete tasks in the tekkia, to bear flags, prepare tea, etc. All of them, however, cannot come up before the sheik in the tekkia unless adequately dressed, that is, unless they are dressed in the *ajdarije* or garb. On the day when we are celebrating the *Sultan-i Nevruz*, we make a big *zhikr* and use needles for piercing. The sheik chooses in advance four dervishes who are to dance and pierce them-selves with needles. On that day there is the main rehearsal at which it is defined precisely how and where the dervishes should pierce themselves. I must emphasize that, without the sheik's approval, the piercing ritual must not start; when he gives a sign, then they start, to their own

heart's desire, to pierce different parts of their bodies. Likewise, piercing must not stop without the sheik's order being heard first. If some careless dervish wounds himself, then the sheik makes a *dova* (a prayer) and stops bleeding. However, this happens very rarely since on that day we feel especially strong, we give the best of ourselves, on that day, we are *teslimi*, that is, giving over ourselves to God. On that day there is a lot of singing and all the nicest attributes of God are mentioned.

Who is allowed to attend the ritual?

Everyone can. Romas and Serbs can, Muslims can as well as Orthodox and Roman Catholics, all who feel, on that day, the will to attend it; everyone can watch it while respecting the rules of behavior in the tekkia. I necessarily, on that day, choose special people who have to be at service to the guests; if someone cannot be standing, he is provided with a chair to sit down; if someone feels sick, he may leave and return again...

What did you say the date was?

That is, in Alah's name, on March 21.

Can we come and take photos?

You are free to come, watch, take photos, record.

How many active members are there in the tekkia?

There are my own dervishes that I have myself promoted, seven of them while many of them are also in Germany and Italy. There are also older dervishes promoted by my father while he was alive. Altogether, there are about 35-40 of us. On celebrations, especially on Friday when we are giving *zhikr*, there may be even more of us; I invite my neighbors, cousins, friends... They are not dervishes nor are they in the tarikat but they attend prayers.

This is your house, isn't it?

Yes.

And you have turned it into a tekia?

No, I haven't. It goes like this: the tekia has been at this place for some time. First there used to be a shack here which we turned into an earthen house (*chatmara*) and decorated it and equipped it nicely. Yet, during one visit Sheik Riza Bajrami from Kosovska Mitrovica to the Mawlid in Niš we accompanied him. Very soon my brother called us to return home immediately for he noticed a flame burning here.

Did someone set a fire?

No, it just happened, on its own.

Did you interpret it as some special sign?

No. Only after the fire did we tear down the remains and erected a new building, the way it looks today. In this we were helped by all people, dervishes, cousins, friends, neighbors....

The dervishes who come to the tekia are largely Romas? Do some other Muslims come?

People come because of different problems, different diseases and family troubles. They bring a gift, they bring candles, they bring a towel but they also pay. People give money but there is no price set in advance; people give as much as they are willing to give. I have photos of the people who came here, to see me, for different reasons and who are thankful for my helping them.

Do you give them anything?

We are *dovadzije* or praying people, people who pray to Alah; we can cure with mere water. Only the day before yesterday there was a woman doctor from Niš to see me, she is thankful for the help she has received from my hands and from Alah.

How old are your dervishes?

Well, my son is still small; I have two sons, of four and six years of age. I have twelve-year old dervishes and those of 65 or

maybe even 70. But mostly they are young people. I have opened another tekka, in the Belgrade settlement of Kotež, in the neighborhood of the singer Džej Ramadanovski. There I have not prepared a sheik but there are dervishes who I have produced. But, in Belgrade, there are other sheiks, these are my friends and companions, older people.

Please, tell us, honestly, how are you received by other Romas who are not Muslims but, instead, let's say Orthodox, Adventists or Jehova's Witness?

We have no problems with anyone; I am on friendly terms with all of them. At one funeral I met one who is in the Roman Catholic Church; I invited him to come to me, to the tekka; I was with him on August 15 when the Ascension of the Holy Mother of God is celebrated and when the Romas go to their church on a mass scale. They call her Mary while we call her Merjema, Mother of Jesus. We talked, we asked each other about our health, children and the like. I also met one from St. Panteleimon's Church; I was in his premises in the Church. Neither with my neighbors do I have any problems.

So far as we know, there is another Roma tekka in Niš?

Yes, there is. They are Kadiri while we are Rifa'iyah tekka. But this one is the oldest. My father was a dervish first, then sheik, that is why our tekka is the oldest. From our tekka there came many people who had completely mastered the proper religious behavior, unlike from the others. I now have a prepared dervish who is ready to talk with a sheik at any moment.

It means there are more tekkias?

Yes. This one is the Rifa'iyah one. But, from this tekka of ours another tekka is produced, not far from here in Moravska Street. The other tekka is Kadiri and there is another sheik there. He came after my father. His name is Muharem.

Are you a competition to each other?

No. We are good to each other. He also has *zhikr* on Thursdays and Sundays; so we also go to him. His wife died and his daughter got married in Montenegro so that he is over there more than he is here. I think he has also established a tekia there.

Do you think he will receive us and talk to us?

This I do not know; that's his good will; I do not object to it. But if I meet him by chance, I will tell him to receive you.

You have always been a Muslim; you have come from Kosovo?

I was born in Niš in 1976. My father came from the city of Kosovska Mitrovica. We have been living in Niš for thirty years. My father used to work in the Jastrebac Pump Factory; he got retired and received his pensions. My mother is still alive and she is an old *sheikana*. Sheik's wife gives religious instructions to women.

Do women have an access to the tekia?

Yes, they do but they have to be properly dressed. And they have the right to enter only at the time of the *zhikr*, that is, prayer on Fridays.

So, the role of women is to teach other women?

Yes. My dervish's wife is called *dervishanka*. She can be in the tarikat. She can drink this *sherbet* (what we call the sherbet-giving of the dervish) and to enter the tarikat. That is why every sheik must have two tarikats. Two or more. What does it mean? If I have given *sherbet* to the dervish Rifa'iyyah, then his wife, too, wants to become a dervishanka and to drink the same sherbet; thus, they become brother and sister and, in the future, they must not have relations like husband and wife. That is why the educated sheik gives to the dervish the Rifa'iyyah sherbet while to the dervishanka he gives the Kadiri sherbet so that they could preserve their marriage.

There are some who give the same sherbet to the husband and wife.

Well, you have been here for so long; your father opened up a tekia long ago. Would you mind if some other orders appeared around you?

No, it would be no problem. I don't know how to explain this to you but I am not obliged to give it to my child. Who deserves, he will get it. I have a brother born in 1952. Older people say, "Who is under a pear tree, he is the one who eats the pear." I have been with my father since my earliest childhood....

Well, we are more referring to some newcomers from other places, those who would come to your neighborhood now and decide to open up another tekia. You would not mind it?

Well, no, I do not mind it. Let him come from Skopje, from Belgrade, let him come from where he wants to come, I cannot do anything about it. Let him buy a house here or an estate, let him start setting up a tekia; I am the first who will come to help him and to aid him financially.

We see you have small children. When they start going to school, you will make no problems?

God give us good health, my children will go to school regularly. When they complete elementary school, I will have them enrolled in the madrasah; if they want it, they will go to the theological faculty, too. I would like best to enroll my children in the madrasah in the Sandzak. I have recently been, that is two weeks ago, in Novi Pazar and sat with Mevlud Dudić in his office, this was a visit by the dzemat of Niš. These were negotiations about the integration of the whole Islam Community in Serbia in one single body and headed by one single reis. I had tea with him; he gave me the Qur'an with his own signature; they also gave us some other books.

What do you think, who will be a new reis?

Well, let me see.... The new president of the Niš mosque is my uncle and he attended the final negotiations early that week. I have heard this is to be the elder son of Hamdija Jusufspahić, Muhamed Jusufspahić, if they all agree. If not, then the reis from Sarajevo will remain. He knows "how to play the game," while someone new will have to learn the rules first...

Is it familiar to you that in Niš there are remains of an older tekkia? If you knew Neša Arsić, keeper of Zajda Badža who died in the meantime, he told us that there used to be an older tekkia...

Here, let's me tell you. There is another tekkia in Niš. They are all active but not for something we are doing here. To these tekkias you may go to pray for good health, for happiness, to light up candles, to bring some gift and they are all down there in the Jewish cemetery. It happened long ago; people have heard that, well, something happened in those places; people have been going to them for a long time but all this is not by the rules; there are no sheiks there. Usually the tekkias are in the houses; these places are very clean. I have been there, I have visited them but they always need someone to care about them, to clean them, to aerate them... As for some other older tekkias, I do not know.

Do you have a job?

I used to deal in trade, only occasionally. Now I have stopped since I cannot make it to all places, to funerals, to dirges...

In a week, are there any developments in the tekkias every single day?

I am every day in the tekkia, I constantly have duties to Alah. Our sheik has given us the right to do our *night ibadem*, at night, one or two hours after midnight, we do bowing or *sabah*; we have five daily bowings or *namaz*. On Friday is *zhi-kr*; every dervish must be properly dressed, must have done his *abdest* or Muslim religious washing. If I am not here, then every dervish is obliged to give *selam*, to come to this

place where I am sitting now, to do his prayers and then to go back to his place.

Are dervishes obliged to come to the tekkia every day?

My house is open all day long. I may have guests and the guests may come any time they want. The dervish may come alone or with his wife but we do not have to go to the tekkia; we can enter my house which is right here, next to it, to sit, to socialize, to eat and talk... We know exactly how we behave when we are friends and how we behave when we are in the tekkia. In this room I am the elder for them and they do as I tell them, what I tell them. They do not have to show up on weekdays but on Fridays they have to turn up. With me, the following is the order: if the dervish cannot appear, for some reason, on a Friday evening, he is obliged to announce it and ask permission from me since I, as a sheik, must know what is going on with him. One more thing: when the dervishes come to the tekkia, they must tell it to their family, wife or parents. Therefore, he is not going some place to drink alcohol, to gamble while saying he has visited the tekkia. Also, the one who decides to drink sherbet from me and become a dervish, he is obliged to come with his wife so that she can, before the camera and everyone else, allow him publicly to do so. If he is under age, then his parents have to do it. Hence, one accepts faith with his own will and with permission, not by coercion.

Roma Sheik of the Kadiri Order
Muharem Ljatifi¹

We know you have been a sheik for quite some time; since when exactly?

I have been a sheik since 1997. While attending the first class of the elementary school I started going to the tekkia, long ago, in 1972; in those days I had the status of *muhib* or disciple. My teacher was Sheik Tafa Mustafa from Kosovska Mitrovica; later on I married his daughter. In 1986 I became a dervish while I was promoted, in 1997, to sheik by Sheik Riza Bajrami who was also from Kosovska Mitrovica. Previously I had passed an exam before Sheik Nakia Harasani from Đakovica. This tekkia has been since 1964 and it belongs to the tarikat Kadiri order. Before that, there had been no dervishes; it all started with sheik Riza Bajrami. He, together with Tafa Mustafa, worked in the mosque of Niš; then this place was sharia. Since in the mahala there were many old people who, in time, found ever more difficult to go to the mosque, they decided to open up, here, in the mahala, a tarikat shrine.

Is your tekkia a member of some community of dervish orders?

Yes, of the one in Kosovska Mitrovica. However, I seldom go there; most often I am here where I have properly registered the tekkia in the local community “Đuka Dinić.” As you can see, the tekkia is in the house whose owner I am, also, and everything is registered with the city authorities. For a while I thought I could find some other location for building a new object but I realized it was too complicated so I gave it up.

What are the relations of your tekkia with the Islam community?

¹ Conversation took place on April 14 2007 in the Kadiri tekkia of Niš, located at Cattle Square.

We have no problems; neither have we ever had any. We also practice five *namaz* or bowings, we practice *avdez*, we can freely sit with *khodjas* and talk to them. I personally know the mufti of Belgrade Jusufspahić, while with the mufti of Sandžak, Zukorlić, I have no relations whatsoever. I actively participated in the activities of the mosque of Niš up to 1998 when my first wife died; after that, I withdrew.

Do you have any active members in the tekkia?

I had them till two years ago, about 50 people when most of them moved away to Germany as asylum-seekers. I also have a shrine in Belgrade with approximately sixty believers, as well as in Podgorica with about 120 members. Here, however, today I almost have no believers, especially since I remarried again, three years ago, to a woman quite younger than me.

Do you have or prepare any assistant?

My son should be in future my deputy but he does not want to get active yet, says he is still too young. I have some disciples who are yet to take an exam with me but for this the presence of some other sheiks from Mitrovica is needed. We do not consume alcohol at all; we practice *abdest* and *namaz*; we make *ashram* in the evening and in the morning and so on.

Do you regularly hold *zhikr* in the tekkia?

Yes, regularly, twice a week, on Thursdays and Sundays, between five and seven in the afternoon. The second most important ritual is *namaz* with a lot of praying. The *namaz* is preceded by bowing; then we give *Mawlid*, followed by *zhikrulah* which usually lasts for three or three hours and a half. Special *zhikrulah* we do on the month of Moharram, after Kurban Bayrami, preceded by three-week fasting and praying; for ten days we are dressed in black and we cry. No music, no television; only God's word and talks about Prophet Mohammed, Ali and other significant religious figures. When these ten days of strict fasting and praying are over, we usually buy a lamb and prepare a solemn dinner, invite gue-

sts and celebrate. Another special *zhikrulah* is done on every March, 21; the prayer is read and attended by as many people as possible; and, together with other sheiks, depending on how they feel, these people socialize for three or four hours. For instance, this year, I had two guests from Skopje and Đakovica; from Niš, there came my wife's brother and another man, both of them sheiks, too. This exchange of visits happens between March 21 and 25 every year.

Are only Romas members of your tekkias in Niš, Belgrade and Podgorica? How old are they?

No, there are other Muslims here, most of all Albanians but there are also Orthodox people, believe me. There are not many Montenegro Muslims. The reason for this is that I know many languages, in addition to Roma and Serbian, I also speak Arabian, Turkish, Shiptarian and German. The youngest members are 10 or 12 years old; the oldest are 60 and 70.

How are you received by other Romas in this *mahala*, no matter if they are Muslims or Orthodox? Are there any Roma Protestants and how do they treat you?

I am very well received; after all, I have been living here for as many as forty years. People come here; I go to their places. To tell you something honestly, neither Orthodox nor Muslims are the best of the believers, here, in my region. Let's say, true Muslims do not eat pork while here there are Romas who do it. As far as I know, No Protestant Romas are there in our *mahala* for the time being while personally I would not mind their coming here.

Do you visit other tekkias, not only Kadiri?

I have been to the Halvetis, Bektashi, Rifa'iyah, Sinanya and some more; I have also attended churches; I go everywhere where I feel people are good but where they are not, I do not go. Till 1997 we had in our tekkia the possibility to pierce ourselves. If, in piercing, blood appears, it means it is not ho-

nest and the other way round. However, piercing is an honor which has to be achieved; it is achieved only by those who truly deserve it; it is usually organized in three or four years. When we visit other tekias, we inevitably ask to talk to the elders since our order is the oldest and we have to be respected before all others even though they may be, considering their age only, older than us.

What did you do before you became a sheik?

In the beginning I only adhered to the Muslim faith. I was born in Gnjilane but I lived in Istok, in the vicinity of Peć. When I came to Niš in 1968 to do my military service, I met my first wife here and got married. I had previously kept a tinsmith's shop in Istok and together with my six brothers we also kept a shop in Klina. We have always been Muslims as long as we can remember. My ancestors were, nevertheless, long-lived people: my grandfather lived till the age of 130 while my father till he was 122. Today I live only on the role of sheik. People come to look for salvation or because they expect some benefit; I relieve them of witchcraft, I make *zija-fet* (special prayer) for the house. We also make *zhikrulah* in a new house but only if the host wants it voluntarily. I used to work for six years in Austria so that now I am considering the possibility of submitting my requirement for pension since I am getting close to sixty-five. As for schooling, I have only two classes of elementary school but I do not see it as a great shortcoming. For my professed honesty God has endowed me with this power and this knowledge but I would like to tell you that I had to, before taking my exam, learn seventy and two thousand questions....

What are your relations with other tekias in Niš?

With the tekia of Dane Emini I have personally very good relations; we greet each other when we meet in the street but I do not enter his tekia. The main reason for this is that they pierce themselves every fifteen days and the *zhikrulah* they make because of that it is not pleasing to us. They are not

much liked by other Muslim leaders, either, since they somehow put it that they are larger than God himself which is not true; we are only servants of God. At large gatherings, they pierce their children and make a spectacle of it which I do not like and that is why we do not exchange visits with them, except on great holidays though even then we first announce our visit and ask there would be no other people to disturb us. You know, even according to the Islam doctrine, it is a sin for man to *nakadi* or disfigure himself so that our order does not imply piercing at all; I say, maybe once a year or less than that and even then only for those who have deserved it. I have personally denied piercing to myself, but I do not prevent others from doing it if they want it so. Here, you see, on the walls there are lined-up all these needles for piercing but I do not use them. In all this, hygiene is well taken care of but, God forbids, something may happen, and in a second man can die; all in all, this is a great risk.

How do you estimate your chances for enlarging your membership here in Niš?

To tell you truly, when I am here, I feel like a sick man. That is why I more often in Podgorica where my daughter got married; I have other believers there and care about their education since they will put the blame on me if they are not fully ready for the exams they will take tomorrow. Otherwise my neighbors are good people; I have no problem with them but they are simply not interested in joining some faith, entering a church, or a mosque or this. They are unbelieving people; they do as they can and they only come to me when something terrible happens to them so they ask for help but, most often, it is too late for any kind of help. My duty is to accept to come, if they call me and not by force, to the funeral; I most often go to poor people and I enable them to make their wish come true even when they have no money to pay for it though my wife's brother Toska Demiri, for instance, has a fee set in advance for his services, charging hundred euros or more for a prayer. In Niš there are four tekkias but none of them is,

except for mine, registered. The second one is Dane's in Beogradmala while in the neighborhood of his there is a tekkia of my wife's brother Toska Demiri of the Kadiri order and another of Rifa'iyyah order headed by Osman Alimanović, which was once supported by the father of Dane Emini... In the vicinity of my tekkia, there is an object which I have opened up but this attempt has not succeeded; people gather together sometimes there but this place is not furnished at all. On principle, I think that the tekkia will not open any more; it is more likely that they will close down those already existing. I have, all in all, sixteen grandchildren by my daughter and by my son and I am aware this is a small space which will not satisfy all the needs of the faithful; moreover, I have more interested people among the young, namely those who are now between eight and twelve years of age. That is why I have planned to buy an estate and build a genuine big tekkia that would gather together a great number of faithful and that would be in the sharia instead of the tarikat since I am sticking to the basic principles of faith and this is the most important thing. There is an instructed disciple of mine from Podgorica who is now living in Germany and there he gathers together about 120 believers, not only Romas... And I would also like one of my descendents to become a sheik in the future.

What does it really mean when you say that the tekkia is not official?

For someone to be an official sheik, this has to be confirmed by many other sheiks from the Kadiri order. My teacher first instructed my wife's brother Toska Demiri and then me; this has been confirmed by other sheiks as well and that is why he is as official as I am. Dane Emini, however, was proclaimed only by his father who was truly a sheik but not in the presence and with the approval of other sheiks. This is the same case as with Osman Biga who possibly has one more tekkia in Kraljevo or Kragujevac, I am not sure. I have even heard a story how Dane's father did it because he owed some money to Osman and, unable to pay off his debt, he promoted him

to the title of sheik, in return. I have, for instance, prepared the documentation to proclaim my son as a sheik and if something happens to me unexpectedly, God forbids, he will be able to take over this position. But, until he gets approval from other sheiks, he will not be a true one. And this, just as I have described to you using my example, is preceded by taking a serious exam. And everyone who passes the exam for sheik gets a flag on which there are prayers of all the twelve tarikats written on as on mine here in the corner. I repeat, I have nothing against any of them; I greet everyone in the street.

Roma Sheik of the Kadiri Order
Toska Demiri¹

You are known to have been a sheik for quite a long time. Since when, exactly?

I have been a sheik since March 22, 1993. While a member at my sheik Riza from Kosovska Mitrovica I have been since October 16, 1978.

Who has promoted you into a sheik?

At sheik Riza's I was also a *sheik-vekil* or sheik assistant. When he died, that is, when he took the true pathway, then I was promoted by sheik Nakia Harasani from Đakovica.

Did this tekka exist before, even before you were promoted into sheik?

Yes. Most of the things you see here I have moved from the tekka at Cattle Square, it was established there by my father. You see, old sheik Nakia kept on offering to my father, 'Baba Mustafa, come on, prepare yourself for me to promote you into sheik.' I was at that time still working at "Nitex" (Niš textile industry) and knew nothing about this offer. If I knew, I would prepare my father for this, I would organize the whole thing, I would buy him a uniform at Đakovica and pushed him to accept the offered title since he was already a sheik's assistant.

Another interesting episode. Tafa Mustafa, interpreter for Turkish, Shiptarian, German and Serbian in Greece and heir to one of the most distinguished trade families from Mitrovica, was not my biological father. I am a Greek by origin and I was taken by my mother when she moved over to live with him. Namely, they lied to my mother that my real father had died in the fights in Albania. Tafa Mustafa offered her to co-

¹ Interview led on June 13 2008 in Niš. Kadiri tekka located in Beograd mala city district.

me and live with him in Kosovska Mitrovica. Later on, it turned out that my father survived and went on living in Bitola; I paid him a visit on one occasion.

To Niš our family came in 1962 and settled down in a *mahala* at Cattle Square. After doing my army service, I got employed at "Nitex" in 1965 or 1966 while my wife got a job in the Electronic Industry. Former General Manager Mile Novaković and Personnel Manager helped my wife to get, with a certain investment on her part and through her firm, a flat in the present Niš settlement "Durlan." Later on, I sold that flat and bought this house in Beograd mala in which I still live. Along with moving into my own house, I also moved the tekia from the house of my father Tafa Mustafa while he remained to live there with my sister and her husband Muharem Ljatifi whom you have already met. My father was first to die, then my sister and Muharem got married to another, much younger woman; since then we have not been on good terms. As I have already told you, after Father's death, sheik Nakia has promoted me firstly into his assistant and then into sheik. The tekia in which we are now I had made three or four years before I was promoted into sheik.

What is the name of your tarikat?

This is the tekia of the Kadiri order of sheik Toska Demiri.

Is your tarikat a member of some community of the dervish orders?

This tarikat was indeed a member of the dervish community in Prizren which, after the collapse of the common state, dissolved. In this community other tarikats also had their place. It was headed by the Kadiri tarikat followed by Rifa'iyah, Halvetia, Bedevia, Shadhili, Nakshibandi, Baktashi, Sina-nya... all together 12 orders.

What kind of relationship do you have with the Islam community, with Effendi Jusufspahić, mufti of Belgrade, or Muarem Zukorlić?

Excellent relations we are having with Mufti Jusufspahić whereas with Zukorlić I have nothing whatsoever. The relationship with the Islam community has been long; it existed as long ago as in my father's lifetime. It has never been disrupted. Here is one thing I would like to tell you about in brief. I went to Kragujevac for a funeral where I was spotted by one member of Belgrade Islam community who immediately rushed to the mufti to report on me. The latter asked him if he remembered my name and, after getting a positive answer, he only waved with his hand and remarked, "Don't worry about anything, sheik Toska is our man." This was confirmed by the Romas the Blacksmiths from Kragujevac who had once had three or four stores in Peć and known quite well my father's family. At my advice, all of them became members of the Islam community and they regularly pay the annual fee.

How many "believers", that is active members do you have?

Only two. You know, there is no one to collaborate with today... How am I to teach anyone who first comes to my tekka and then goes downtown and there he starts lying or stealing? Today's people can hardly be believers. Why do we use the word 'believer'? Because we want to say that this person is faithful, loyal and honest... While we were still all together at Cattle Square, there were, without exaggerating, ten or twelve believers. They were mostly older people who died in the meantime. Whereas with these young people I cannot cope with. They come to me when it is an emergency, calling me to help their children, to do some *mevlud* about their bad dreams and I do all this since this is my duty. Yet, I know that their worship lasts as long as their trouble and misfortune that have brought them to me. Very quickly, they go back to their old habits.

Do you have assistants?

No. The above-mentioned two believers are twin brothers, they work in the City Communal Company. One of them co-

mes here from time to time but the other comes all the time, he is an honest, respectful and straight man. No one else has appeared yet – nor was he born – who would win my confidence... I have a son and two daughters. My son lives in Switzerland and I am having twin grandchildren, their names are Toska and Cavin. May God give it that one of them inherits me. But, here, in Niš, no one has deserved such an honor. So long as I live, I will take care about this place, I will keep it and cherish the memories of it. After I die, I do not know what is going to happen.

The tekka is in a private house or not?

This house was built as early as in 1938 and it is one of only three or four in the neighborhood having a title deed. Later on I built a tekka in my backyard; it is registered, by a legal procedure, to Niš police. While he was alive, sheik Džemail Ali from Prizren, as part of the Islam dervish community activities, helped me complete this procedure. Since someone from the neighborhood kept on reporting on me to the police but it was of no concern to me since everything was regularly registered.

Do you regularly practice *zhikr*?

Well, you see, when we get together a little, usually for the sultan *evluz* or *nevruz*, sometimes a “spark” gets things going and, along with dancing and joy, we start *zhikr* but not always. Instruction is usually on Thursdays and Sundays. No one is there to do it, my son. While my sheik was still alive, I do remember how my father and I would travel all night by train to Mitrovica, how we participated, in the evening, in the performance of *zhikr*, and how he remained there while I was to come back to Niš in order to come to work in the morning.

What do your rituals consist of?

Nothing else but *zhikr*. Some other orders, for instance, the Rifa'iyyahs practice piercing but I do not do that. Never have I done it, nor liked to do it. Yet I enjoy taking the cymbal in my hands and dancing to the music, this is normal and this I enjoy.

Which is the main ritual and when does it take place?

Two important dates are there in a year. One is March 21, birthday of Hazreti Ali while the other is the tenth day of Muharram month when we are fasting. Who can afford it, he slaughters a sacrifice or a calf, makes a dinner party and invites other dervishes and other neighbors. Of course, like all other Muslims, we celebrate Kurban-Bairam and so-called Small Bairam on the thirtieth day of fasting.

Are active members in the tekkia only Romas? Do you have other Muslims as well?

True dervishes do not make any distinctions among the believers. When I was on a visit to my sister-in-law in Stuttgart, Germany, six or seven years ago, I found myself in a situation that I got an invitation from the father of a young Muslim asking me to convert his dother-in-law, otherwise Roman Catholic, into Islam. For me this was a great honor... Likewise, the tekkia of my sheik Riza in Kosovska Mitrovica was attended by many Turks and Albanians, in addition to Romas, from Prizren.

Which is the age structure of dervishes and those who regularly come to the tekkia: old, middle or young?

The twin brothers who come to me are almost forty years old, they are serious people having children and grandchildren... When I celebrate or prepare something special, in addition to the two of them, there comes my adopted brother from Priština, his house is here, in the neighborhood, but he is only a participant. He is not a dervish but he participates in the rituals which pleases me.

How are you treated by other Romas: Muslims, Orthodox, Protestants?

Wherever I go, in Belgrade, Novi Sad, Požarevac, Jagodina, Kragujevac, anywhere in Serbia, I am pleased with the way they receive me. At the invitation from a friend of mine who was doing *mevlud* for his house, last year I went to Kosovska

Mitrovica. He speaks Albanian perfectly, and I speak it enough to communicate so that the two of us went to the green market in the Shiptarian part of the city. One of the sellers, otherwise native, asked him who I was. He got an answer that I was a sheik, that I came from the tekkia of sheik Riza, that my father was well-known Baba Mustafa, Nuria's son from a wealthy trade family, that my cousin was Ismail, one of the most respected city barbers of that time and so on. I still enjoy a good reputation of my ancestors...

In the Roma *mahalas* it was very nice once upon a time. Cattle Square has always been a poor settlement but people who once lived there were honest, loyal and industrious, always ready to help each other. Honesty, spirituality and friendship were the characteristics of these people but this exists no longer. Younger generations have brought with them envy that was previously not known. You are good while you are doing services to other people, after that no one cares about anyone any longer...

I have had no problems with believers of other faiths. I love, appreciate and respect every reasonable and honest man who belongs to some faith. Why? Because God has a hundred names but he is always one. The true believer would never behave badly... It is also true that today there are intensified tensions between the Orthodox and the Muslims, more than before. My sheik has bequeathed to me the following sentence, 'What you have heard, you have not heard, what you have seen, you have not seen, what has someone said, I do not know.' He felt that this *zeman* would come, these troubled times.

Do you visit other tekkias?

Previously there were tekkias only in Đakovica, Prizren, Kosovska Mitrovica and Peć. There was also a tekkia in Orahovac, and in Macedonia. In Skopje there were well-known sheik Rama and sheik Šaban. I have called on the rituals of other tarikat orders, I have mentioned them before and I have respected their rules...

Your family has always been Muslim?

Yes, our family is from Kosovo and it came to Niš in 1962.

What is your profession?

I completed five years of the elementary school. Then I happened to move to my step father, I had to start working and support myself until I got to Niš. Then I joined the army and afterwards I got employed in "Nitex." I have not got any other internal qualification. I worked in a finished goods' warehouse till my retirement, mostly thanks to Vlasta Petrović, present secretary of the Red Cross Municipality.

How do you see other tekkias in Niš? Are there any?

Besides mine, of Niš tekkias, there is only that of Dane Emi-ni. The tekkia at Cattle Square is that of my father and I have moved it here, after his death and my starting an independent existence in this house.

What about the latest tekkia whose opening as well as promotion of sheik Boban Amzić we have recorded not long ago?

Listen, in the meantime there was a tragedy here. You have surely heard about the tragic death of two Romas in Beogradmala. One of the dead ones is his uncle. After that, I have restrained myself from all daily communication with him since the killer is from his family and it's very difficult to pass over it.

What about the tekkia of the Rifa'iyyah order of Osman Alimanović?

To tell you honestly, I do not go there at all. He is a man of disturbed health and his wife has left him and remarried. He is left alone, he got sick and I almost do not see him at all though I should pay him a visit. You know, he comes from our family, from my father but later on, he went over to sheik Dane's father, sheik Halil and there he got promoted... This

tekkia is not in function. Yet, more about it you will hear from sheik Dane.

A few words more. As a rule, sheik should have two titles, to have a choice of two tarikats. What for? For instance, a man comes to me and expresses his wish to become a dervish of the Kadiri order. Yet, even his wife I cannot make a member of the Kadiri order since he, if married to this woman, by entering into a tarikat order automatically enters into a brother-sister relation with her. That is why I adjoin her to the Bedevia, Rifa'iyah, Sinanya, Halvetia or some other order. I myself do not have this other choice and I should have done it a long time ago; yet, I put it off for tomorrow and tomorrow, and on and on, and also due to the absence of any considerable interest among the believers... Yet, I will have to obtain this choice, for my consciousness sake.

Do people come here and ask for your help?

Yes, they do, but only for good. For instance, to stop quarrels in the family, to make the members of the household respect each other, to have better harmony, to make husband and wife love each other, mother-in-law and daughter-in-law, and so on. I help everyone without minding if it is a Roma or Serb. I have seen all sorts of things yet I always try to help... People come for sickness as well. You see, only recently have they brought a small boy, four of them carrying him in their arms and I have helped him. Yet, you should know, this is not in my name, this is with their help (pointing with his hand to the pictures of the Islam saints), I myself do not mean anything; neither can I do anything on my own.

Have you heard of the Roma cult place, beside the Flower Market and the Fortress, it is called Zajda Badža?

One of our Romas wanted to build there a covered religious shrine, so that people will have a place to go to, to bow, light a candle and endow gifts, but he was not allowed; I suppose this is the area protected by the state.

And yet, have you heard about the old tekkias from the Turkish times, for instance, at Cattle Square and some other parts of the city? That they are lost now but that some people remember their existence in the past?

Yes, I have heard about it. It would be strange if it were not any after five and a half centuries of Turkish existence on this territory. Well, the Fortress was full of them, at least three or four *turbes* (tombs) were inside the edifice! The covered object in Jagodinmala, next to the military barracks, was also a Turkish *turbe*.

What is your prognosis, will there be any further spread of tarikat orders and creation of new tekkias even to the north of the country?

I know of one sheik in Subotica and at least two tekkias... My thesis that I often mention in my talks with friends is the following: if Kosovo had remained within Serbia, the interest for dervish orders would have enlivened. Because the source of tarikat used to be, in the past, in Đakovica, Prizren, Peć, Mitrovica, Orahovac. In the peacetime, people traveled and were in the position to get acquainted with the essence of the dervish teachings at many places. And the dervishes clearly warn what means to be good and to be bad, who is a killer and who is a good man. They plead for peace, harmony, honest life, peace among people. Now this flow of ideas has stopped.

Do you think that the unity of Roma people is disturbed by the fact that some Romas declare themselves to be Muslims, others to be Orthodox, yet others as Roman Catholic while there are those who increasingly pass into small religious communities under the Protestant hallmark?

I would like everyone to choose some religious option. Since no religion preaches bad conduct or that people should steal, kill or be bad. The priests of all the faiths appeal for decency, carefulness, cleanliness, honesty, truthfulness and loyalty, that is their vocation...

Yet, I must admit I do not like those Jehovah's Witnesses at all. The Adventists are better.

Have you heard of the Pentecostals? A great number of Romas are joining them, both Orthodox and Muslim ones.

Yes, there are some in Leskovac. Only I have not had a chance to hear what they preach, how they preach it in their teaching, what they may do and what they must not... The reason why the Muslim Romas convert to them is that they have no other place to go to. If they had, in their neighborhood, their mosque and their *hodja*, they would go there first. And slightly did the Pentecostals deceived them financially. People there are quite poor and every help is more than welcome. And, once they receive help once, twice, for the third time, everything becomes easier. The Orthodox Christians, on the other hand, offer them nothing; they only care about their own pockets and always say that they have nothing. That is why the Americans give and they slowly take over the terrain.

We do not know whether it is known to you but the dervish orders are undergoing a marked increase in Bosnia and Herzegovina. They are mostly joined by young and educated people, and even some very distinguished individuals, as it used to happen, very often, in the past. What do you think, would something like that happen here – that a young, educated and schooled world starts join the dervishes – would this in any way promote the improvement of the dervish orders?

I am sure if the influence of the dervish orders would spread, these new individuals would have to subdue themselves to the very clear and precise rules of faith. May God give it, that they carefully listen to the sermons of their sheik and let them deal with all sorts of professions.

CONCLUSION

If we have (Đorđević, 2007), while taking only a secondary interest in Islam, allowed ourselves to reproach our outstanding Islamologists for failing to make us more exhaustively familiar with everyday Islam on the territory of Serbia,¹ (of which one of those criticized, Darko Tanasković, has been aware of it even earlier),² then it seems decent that we should try a little to do something about it. While dealing with Roma topics, we have, on several occasions, studied “Islam here and now” among the Serbian Muslim Romas (Đorđević and Todorović, 1999; Đorđević, 2001; Đorđević and Todorović, 2001; Đorđević and Todorović, 2002; Đorđević, 2003; Đorđević, 2005b; Todorović, 2005). And thus, starting from the cemeteries, through the culture of death and cult places, we have come to the tekkias, tarikats and sheiks of Niš Romas all the time keeping in mind an idea obtained from Petko Hristov, a well-known Bulgarian ethnologist, about the process that is rapidly going on in his country, about “Tsiganization” of their numerous tekkias,³ as well as an observation made by Ružica Cacanaska, sociologist of religion from Sofia, that there is an increasing number of Roma Muslims

¹ “It’s a true wonder that the least known and least explored are *domestic Islam* and *Islam population*, from Kosovo and so-called Valley of Preševo through the Sandzak and Belgrade to Novi Sad and Subotica, unlike quite considerable coverage of “faraway” Islam in Iran or Afghanistan or Arabian Peninsula (Two scientists exploring Islam are most often present in our public, namely Dr Darko Tanasković, Professor of the Faculty of Philology, and Dr Miroljub Jeftić, Professor of the Faculty of Political Sciences, Belgrade. To both of them, as fellow colleague, we address the following remark: they have not made us familiar with empirical Islam on the local territory.”) (Đorđević, 2007:17)”

² As we are informed by Ljiljana Čolić (1995:10): “The statement made just now (of Darko Tanasković’s, author’s note) that Islam is at issue obliges us here and now to undertake new research projects for the sake of better learning and understanding the activities of the dervish orders on our territory in order to be able to objectively estimate their power and influence.”

³ Said in a personal conversation with D. B. Đorđević in Sofia in October 2006

among Macedonian dervishes.⁴ There are also indications that many Jemkas, from Niš to Leskovac, from Vranje to Preševo, like the one in a beautiful and old Roma song from Niš, want “to run away, mother, all the way to the tekkia.” To confirm this, it is indispensable to undertake a special research project.

⁴ Said in the conversation with D. B. Đorđević and D. Todorović in Skopje, in February 2007

QUESTIONNAIRE
ROMA SHEIKS FROM NIŠ
D. B. Đorđević 2007

1. We know you have been a sheik for a long time. Since when exactly?
2. Who has promoted you into a sheik?
3. What is the name of your tarikat?
4. Is your tarikat a member of some community of dervish orders?
5. What are your relations with the Islam Community, with Effendi Jusufspahić, mufti of Belgrade or Muamer Zukorlić?
6. Why is the relationship such as it is?
7. How many “believers” or active members do you have?
8. Do you have assistants?
9. Is the tekkia in a private house or not?
10. Do you regularly do *zhikr*?
11. What else do your rituals comprise?
12. What is the main ritual and when is it?
13. Are active members in the tekkia only Romas or do you have other Muslims as well?
14. What is age structure of dervishes and all those who come to the tekkia regularly: are they young, middle-aged or old?
15. How are you received by other Romas: Muslims, Orthodox, Protestants?
16. Do you visit other tekkias as well?
17. What did you used to be? What are you now?
18. Has your family always been Muslim?
19. What are you by education?
20. How do you see other tekkias in Niš; are there any?

REFERENCES

- Božović, R. i V. Simić. 2003. *Pojmovnik islama*. Beograd: Narodna knjiga.
- Vukomanović, M. 2007a. Dervishes in Belgrade: The Belgrade Tekkes, Tariqas, Shaikhs. In *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*, edited by D. B. Đorđević, D. Todorović, and Lj. Mitrović, pp. 83–86. Niš: YSSSR.
- . 2007b. Текије и дервишки редови у Београду. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 91–93. Ниш: ЈУНИР.
- Dejzings, G. 2005. *Religija i identiteti na Kosovu*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Đorđević, D. B. 2001. Klasična religioznost Roma. U *Vere manjina i manjinske vere*, priredili D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović, str. 179–98. Niš: JUNIR i Zograf.
- . 2003. Pravoslavlje i islam: dodirne tačke. *NUR* 38:50–52.
- . 2005a. Religije i veroispovesti nacionalnih manjina u Srbiji. *Sociologija* 47(3):193–212.
- . 2005b. *Romany Cult Places and Culture of Death*. Niš: YSSSR and Sven.
- . 2007a. I vera i uteha: vredan prinos istraživanju religijske prakse (pogovor). U *Vera i uteha. Istraživanje religijske prakse u Subotici*, str. 129–149. Subotica: Otvoreni univerzitet.
- . 2007b. Три драгуља о Ромима дервишима на Балкану. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 93–97. Ниш: ЈУНИР.
- . 2007v. *Муке са светим*. Ниш: Нишки културни центар.
- Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. 1999. *Јавор изнад главе – класична вера и ромско-православна сеоска гробља*. Ниш: Комренски социолошки сусрети.
- . 2001. Zajde Badža. Prikaz starijih i novijih zapisa o romskom kultnom mestu. U *Vere manjina i manjinske vere*, priredili D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović, str. 251–60. Niš: JUNIR i Zograf.
- . 2002. Religijska svest Roma muslimana (i pravoslavaca). *Habitus* 8:147–67.

- Đorđević, D. B., D. Todorović and Lj. Mitrović (eds.). 2007a. *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*. Niš: YSSSR.
- (прир.). 2007б. *Ислам на балканској ветрометини*. Ниш: ЈУНИР.
- Zirojević, O. 1976. Cigani u Srbiji od dolaska Turaka do kraja XVI veka. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1–2:67–77.
- Islam: Objava i Predaja, Vjera, Klasično i moderno muslimansko mišljenje* 2006. Sarajevo: Franjevačka teologija.
- Јанулатос, А. 2005. *Ислам*. Београд: Хришћански културни центар.
- Јевтић, М. 1987. Дервишки редови у СФРЈ. *Марксистичке теме* 11(3–4):200–08.
- Карамихова, М. 2002. Приказка за Осман баба. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- . 2008. Roma ‘Invasion’ in an Alevi Tekke: The Case of Osman Boba Tekke in South-Eastern Bulgaria. Istanbul (in print).
- Kovačević, B. 2007. *Vera i kultura: istraživanje religijske prakse u Subotici*. Subotica: Otvoreni univerzitet.
- Кубурић, З. 2007. Прошлост, садашњост и будућност односа ислама и религијски других на Балкану. У *Ислам на балканској ветрометини*, прире-дили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 87–90. Ниш: ЈУНИР.
- Куртић, Т. 1996. Фрагменти из историје и обичаја Рома из Лесковца. *Лесковачки зборник* 36:119–26.
- . 2004. Роми у лесковачком крају. Култура и начин живота. *Лесковачки зборник* 44:245–52.
- Маркешкић, И. 1987. О дервишким редовима у Босни и Херцеговини. *Марксистичке теме* 11(3–4):209–16.
- Mustafić, R. 1998. *Tradicijske romske pesme niškog regiona*. Novi Sad: Društvo Vojvodine za jezik i književnost Roma.
- Османи, И. 2005. Tekiya. *Теме* 29(1–2):161–74.
- Petrovski, T. 2001. Derviški rituali i pesme kod muslimanskih Roma u Skoplju. U *Vere manjina i manjinske vere*, priredili D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović, str. 235–42. Niš: JUNIR i Zograf.
- Statut Zajednice islamskih derviških redova Alije u SFRJ (Sa izmenama i dopunama pojedinih članova zbog ukazanih potreba)*, str. 31–39 (Copy owner Dragoljub B. Đorđević; place, time and publishers unknown).

- Стојановски, А. 1976. Ромите на Балканскиот Полуостров. Во *Прилози*, стр. 13–47. Скопје: МАНУ.
- Стојанчевић, В. 1981. Роми (Цигани) у јужној Србији. *Лесковачки зборник* 21:137–55.
- Танасковић, Д. 2007. Успон дервишког, тарикатског ислама не поистовећивати нужно с развојем суфизма. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 104–109. Ниш: ЈУНИР.
- Tanasković, D. i I. Šop (prir.). 1981. *Sufizam*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Todorović, D. 2005. *Romani Narratives about Pre-Death, Death and After-Death Customs*. Niš: YSSSR and Sven.
- Ђирић, Ј. 1979. Насеља Рома као обележје градске периферије. На примеру градова југоисточне Србије. *Лесковачки зборник* 19:219–24.
- Флере, С. 2007. Статус дервишких редова унутар исламске заједнице. У *Ислам на балканској ветрометини*, приредили Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић, стр. 96. Ниш: ЈУНИР.
- Čolić, Lj. 1995. *Derviški redovi muslimanski: tekije u Skoplju*. Beograd: Filološki fakultet.
- Šejh Riza Вајрами-Кадери, *Kaderije u Kosovskoj Mitrovici "Hu"*, str. 16–21 (Copy owner Dragoljub B. Đorđević; place, time and publishers unknown).

INDEX OF NAMES

- Ali, Džemail 22, 42
Alimanović, Osman 36, 45
Amzić, Boban 45
Arapi, Sadik 21
Asić, Neša 29
- Baba, Mustafa 44
Baba, Šaban 21
Bajrami, Riza 22, 25, 31
- Vukomanović, Milan 13
- Djordjević, Dragoljub B. 7,
11, 13, 15, 19, 49, 51
Dudić, Mevlud 28
- Emini, Slobodan 7, 20, 21,
34, 36, 45
Emini, Halil 21
- Zhelyazkova, Antonina 8
Zukorlić, Muamer 32, 40, 41
- Jevtić, Mirosljub 13
Jusufspahić, Muhamed 29
Jusufspahić, Hamdija 29, 32,
40, 41
- Karamihova, Margarita 8, 11,
16, 17
Kovačević, Boško 14
Kuburić, Zorica 13
- Ljatifi, Muharem 7, 20, 31,
40
- Markoff, Irene 9
Marushikova, Elena 8
Mitrović, Ljubiša 14
Mustafa, Tafa 31, 39
- Novaković, Mile 40
- Petrović, Vlasta 45
Petrovski, Trajko 9
Popov, Veselin 8
- Ramadonovski, Džej 26
- Serbešovski, Muharem 23
- Tanasković, Darko 13, 14, 49
Todorović, Dragan 7, 11, 13,
49
Toska, Demiri 7, 20, 35, 36,
39, 40
- Flere, Sergej 13
- Hayden, Robert M. 10
Hobsbawm, Eric 9
Harosani, Nakija 31, 39
Hristov, Petko 17, 49
- Cacanoska, Ružica 49
- Čolić, Ljiljana 49

NOTE ON THE AUTHORS

Dragoljub B. Đorđević, Ph.D., Sociologist of Religion and Romologist, Full-time Professor of Sociology of Culture and Morals, Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš, Niš, Serbia.

E-mail: brkab@junir.ni.ac.rs

Dragan Todorović, MA., Sociologist of Religion and Romologist, Assistant, Faculty of Philosophy, University of Niš, Niš, Serbia.

E-mail: todor.d@eunet.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије – Београд

